Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 56, Şubat 2022, s. 301-332

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.57445>

Dr. Fatih SANCILI

Milli Eğitim Bakanlığı, fatih-sancili@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-0905-7700

SÖZLÜ GELENEĞE GÖRE GÜNÜMÜZ ALEVÎ-BEKTAŞİLİĞİN İSLÂM ANLAYIŞI VE PRATİĞİ: SİVAS ÖRNEĞİ

Özet

Çok inançlı ve çok kültürlü Türkiye coğrafyasında birbirleriyle organik ilişkiler içinde bulunan İslâm topluluklarının güncel gözlemlere dayanarak tanıtılması önem arz etmektedir. Siyasetin önünü açmak için bu toplulukların evrensel değişme ve gelişmeleri yakalayacak anlayışlarını öğrenmek bir zorunluluktur. Toplumsal etkileşim ve değişimin hızlı olduğu bu modern çağda onların din anlayışlarını kamuoyu ile anlaşılır bir biçimde paylaşmayı tarih bizden istemektedir. Araştırmamızın konusu sözlü geleneğe göre Sivas Alevî-Bektaşî toplumunun İslâm anlayışı ve pratiğidir. Onların inanç ve ibadet pratiklerinin ortaya konması Türk toplumsal ve siyasal yaşamı açısından son derece önemlidir. Sivas Alevî-Bektaşîler'in akide ve uygulamalarının doğru anlaşılması din-siyaset ilişkilerine olumlu katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Araştırmada doğru olacağını düşündüğümüz iki yöntem izledik. İlk olarak Alevî-Bektaşî kanaat önderleriyle derinlemesine mülakat yaptık. İkinci aşamada saha araştırması yaptık. Onların geleneksel yapılanmalarının birçok özel kavramlarla ifade edildiğini gördük. Görsel bir bakışla yaptığımız çalışmamızda bu kavramları irdelemeye yönelik çözüm analizlerine girmedik. Mümkün mertebe sahada gördüklerimizi ve mülakat yöntemiyle elde ettiğimiz bilgileri yazdık. Sivas Alevî-Bektaşîler'in din anlayışlarını akademik bir disiplin ve teorik bir derinlikle anlatmayı amaçladık.

Anahtar kelimeler: Mezhepler Tarihi, Sözlü gelenek, Alevî-Bektaşîlik, Örgütlü yapı, İslâm anlayışı.

THE ISLAMIC UNDERSTANDING AND PRACTICE OF CONTEMPORARY ALAWI-BAKTASHISM ACCORDING TO THE ORAL TRADITION: THE CASE OF SIVAS

Abstract

It is important to introduce the Islamic communities, which have organic relations with each other in the multi-faith and multi-cultural geography of Turkey, based on current observations. In order to pave the way for politics, it is imperative to learn the understandings of these communities that will capture universal changes and developments. In this modern age where social interaction and change are rapid, history demands from us to share their understanding of religion with the public in an understandable way. The subject of our research is the understanding and practice of Islam of the Sivas Alawi-Baktashi society according to the oral tradition. It is extremely important for Turkish social and political life to reveal their belief and worship practices. We think that a correct understanding of the creed and practices of Sivas Alawi-Baktashis will contribute positively to religion-politics relations. We followed two methods that we thought would be correct in the research. First, we conducted in-depth interviews with Alawi-Baktashi opinion leaders. In the second stage, we conducted field research. We have seen that their traditional structuring is expressed in many special concepts. In our study, which we conducted with a visual perspective, we did not enter into solution analyzes to examine these concepts. We wrote down what we saw in the field as much as possible and the information we obtained through the interview method. We aimed to explain the religious understanding of Sivas Alawi-Baktashis with an academic discipline and theoretical depth.

Keywords: The History of Islamic Sects, Oral tradition, Alawi-Baktashism, Organized structure, Islamic understanding.

GİRİŞ

Alevî topluluklarının kimlik eksenli tanınma talepleri son yılların en önemli soysa-politik konularından birini oluşturmaktadır. Konuyu anlaşılır kılmak için genel olarak Alevîler'in Türk siyasî tarihinin yakın geçmişinde sergilediğı tutum ve davranışlarına bakmakta fayda vardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) yirmi üç yıllık tek parti iktidarının sonunda çok partili sisteme geçilmiştir. Alevîler için çok partili sisteme geçiş tarihi, mezhep olgusunu kullanarak kendilerini politik alanda ifade etme düşüncesinin miladı olmuştur. 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin (DP) seçimlere girmesi Türk demokrasisi açısından önemli bir kazanımdır. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, 1957 seçimlerine kadar Alevî topluluklar tarafından desteklenmiştir. Bunun sebebi Demokrat Parti'nin Alevî toplumu ile ilgili özel bir programı ya da vaadi olmasından kaynaklı değildir. Partinin tarım politikaları ve kırsal kesime yönelik desteğidir. Bu desteğin etkisiyle 1954 ve 1957 yıllarındaki genel seçimlerde Alevîler'in yoğun olarak yaşadığı illerde Demokrat Parti önde çıkmıştır. 1960 Askeri Müdahalesi ile demokrasi kesintiye uğramış ve tüm partiler kapatılmıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda iken yürütmüş olduğu dine yönelik politikaları Alevîler tarafından laiklik ilkesinin ortadan kaldırılması olarak algılanmıştır. Kendi geleceklerini tehlikede gören Alevî kitleler anında Demokrat Parti'den

kopmuştur.¹ 1961’de Demokrat Parti seçmen tabanının üzerine Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. Liberal muhafazakâr bir çizgideki Adalet Partisi, 1965’ten 1980’lere iç pazara dönük sermaye birikiminin yürümesini sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde uygulanan sosyo-ekonomik politikalar büyük kentlere göç hareketlerini hızlandırmıştır. Plansız göç hareketleri gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. Alevî topluluklarının yoğun yaşadığı gecekondu mahalleleri gençlerin siyasî eylemlerinin odağı ve propagandalarının merkezleri haline gelmiştir.² Alevî inançlarının yerine getirildiği cemevi gibi bir mekânın şehirdeki eksikliği, Alevîler’in erkânlarından uzaklaşmasına sebep olmuştur.³ 1961 Anayasası’nın sağladığı siyasal özgürlük ortamı, sendikalaşma ve işçi sınıfının önem kazanmaya başlayan gücüyle birlikte Alevî oyları laiklik ve yurttaşlık ilkelerine önem veren Cumhuriyet Halk Partisi’ne kaymıştır.⁴ 1970’li yıllar Türk siyasî tarihinin en çalkantılı yılları olmuştur. Dışa kapalı, görece otonom kırsal sosyal yapılar içinde yaşayan Alevîler şehir yaşamında görünür olmuşlardır. Alevî yurttaşlar hem tarım da hem de fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin özgürlük, laiklik, sosyal adalet söylemleri Alevîler’le beraber tüm işçi, emekçi kesiminin sempatisini kazanmıştır. Alevîler’in Cumhuriyet Halk Partisi’nde gündelik siyasete dâhil olma istekleri görünmeye başlamıştır. Alevî toplulukları savundukları politik ilkeler çerçevesinde bir kimlik oluşumuna doğru yönelmeye başlamışlardır. Ülke toplumsal uyanış karşısında soğuk savaş aygıtlarını kullananlarca yaratılan sağ-sol kavgasını yaşamış, binlerce genç, aydın, bilim adamı, yetişmiş insan hayatını yitirmiştir. Siyasî eylemler ve kanlı çatışmalardan genç kuşaklar sorumlu tutulmuş ve bedeli çok ağır ödetilmiştir. Solcu kimlikleriyle tanınan Alevî gençliği bu durumdan en fazla zarar gören kesimlerden biri olmuştur. Siyasette şiddetin egemen olduğu bu dönemde çoğunluk militan sağ için kriminalize edilmiş Alevîlik, solculuk, komünistlik, ateistlik, vatan hainliği ile aynı şey olarak görülmüştür.⁵ Bu dönemde Alevîler’in istekleri ayrı bir kimlik değil, eşit düzlemde yurttaşlık hakkı olmuştur.⁶ Dersim (1937-1938), Malatya (1978), Sivas (1978), Maraş (1978), Çorum (1980), Madımak (1993), Gazi (1995) olayları yaşanmıştır. Bu olaylarda çok sayıda Alevî yurttaş yaralanmış, öldürülmüş, ev ve işyerleri tahrip edilmiştir.⁷ 1975-1980 yılları arasında yaşanan tüm olaylar ve meydana gelen kutuplaşma, Türkiye’nin sosyo-politik hayatını derinden etkilemiş ve 12 Eylül 1980 Darbesi ile son bulmuştur. 12 Eylül sonrası Turgut Özal büyük sermayenin örgütü Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) genel başkanlığından ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. Ekonominin liberalleşmesini isteyen Turgut Özal 1983’de Anavatan Partisi’ni (ANAP) kurmuştur. Anavatan Partisi 1983 yılında yapılan ilk genel

¹ İdris Yücel, “Demokrat Parti Dönemi Türk Basını Üzerine İngiliz ve Fransız Gözlemleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 14/1 (Mart 2017), 207-210.

² Cemal Fedayi, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16/57 (Temmuz-Aralık 2019), 125-135.

³ Fazilet Ahu Özmen, “Alevî Gençliğinin Siyasî ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi”, *Alternatif Politika Dergisi* 3/1 (Mayıs 2011), 39.

⁴ Sefa Salih Aydemir, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 3/5 (Temmuz 2014), 44-49.

⁵ Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003), 79-81.

⁶ Yılmaz Ceylan, “Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Alevîliği”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (Nisan 2015), 217.

⁷ Bk. Dilek Kırkpınar, *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 73-76.

seçimlerinde tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde etmiştir. Darbe koşullarında gerçekleşen bu seçimde Alevîler'in çoğunluk oyları Anavatan Partisi'ne gitmiştir.⁸

Alevî toplumunun kendi kimlikleri üzerinden iki siyaset yapma denemesi olmuştur. Bunlardan ilki 17 Ekim 1966'da kurulan Birlik Partisi'dir (BP). Geleneksel unsurlarını terk ederek sosyalist ideolojilerin ekseninde siyaset yapılmasından hoşnut olmayan Alevî politikacılar tarafından bu parti kurulmuştur. Partinin amblemi manevî olgu olarak kabul edilen "Kırklar Meclisi"ndeki Hz. Ali'yi simgeleyen bir aslanla, onun çevresinde on iki imamı temsil eden on iki yıldızdan oluşmuştur. Birlik Partisi programında açık bir şekilde din ve fikir özgürlüğünün korunması gerektiği, laikliğe vurgu yapılarak hiç kimsenin zorlama ile dinî inanç ve ibadetlerinin kısıtlanamayacağı açıkça belirtilmiştir. Birlik Partisi ilk kez katıldığı 1969 genel seçimlerinde sekiz milletvekili çıkarmıştır. 1971'deki III. olağan kongresinde parti adının önüne "Türkiye" sözcüğü eklenmiştir. Türkiye Birlik Partisi 1973'te girdiği genel seçimlerde bir milletvekili çıkarabilmiştir. 1977 genel seçimlerinde ise milletvekili çıkaramamıştır. Türkiye Birlik Partisi, Alevî topluluklarını örgütleyememiş, dönemin etkin olan sol akımları karşısında yeterli mücadeleyi gösterememiştir. Siyasî yön olarak aşırı solu temsil eden Türkiye Birlik Partisi (TBP) 16 Ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi tarafından öteki bütün partilerle birlikte kapatılmıştır.⁹ İkincisi 1996'da Ali Haydar Veziroğlu başkanlığında kurulan Barış Partisi'dir (BP). Barış Partisi katıldığı 1999 genel seçimlerinde çok düşük oy almıştır. Merkez solu temsil ettiğini söyleyen bu parti 9 Mayıs 1999'da yapılan son kongresinde fesih kararı alarak kapanmıştır.¹⁰ Her iki parti de farklı bir gündem, farklı bir siyasal zemin, ülke sorunları çözebilecek kudrette bir çözüm önerisi ortaya çıkaramamıştır. Ülke nüfusunun yaklaşık %15-20'sini oluşturan Alevîler'in önemli bir oy potansiyeli olduğu halde onlar kendi kimlikleriyle kurulan partilere oy vermemişlerdir. Alevî toplulukların laiklik, cumhuriyet, insan hakları, inanç özgürlüğü, eşit yurttaşlık gibi hassasiyetlerini dile getiren Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemeye devam etmişlerdir.¹¹

Alevî topluluklarının geleneğinde kendini sınıfsal olarak tanımlamış bu tip örgütlü politik hareketlerle birliktelikleri olmamıştı. Bu, dönemsel bir olgudur. Onlar tüm Alevî toplumunu ilgilendiren böylesine önemli bir konuda bir anda aşırı sol olarak tanımlanan bir hareketin içinde kendilerini bulmuşlardır. Geleneklerine bağlılıklarını devam ettiren Alevî kanaat önderleri bu dönemde kapalı kalmayı tercih etmişlerdir. Dönemin sıcak siyasetinden uzak duran bu insanlar kimlik siyasetinin Alevî topluluklarını olumsuz etkilediğinin farkına varmışlardır. Geleneği temsil eden Alevî kanaat önderleri içlerinde var olan ama gençlik tarafından hemen hemen hiç bilinmeyen geleneksel inanç ve kültürlerini kamusal alana taşımışlardır. Bu tarihleri vermemizin nedeni bu dönemlerden itibaren konunun kurumsal ağırlık kazanmasıyla ilgilidir. Alevî toplumunun örgütlenme ihtiyaçları duydukları zamanlar Sünnî Siyasal İslâmcılığın iyiden iyiye güçlendiği zamanlara denk gelmiştir. Alevîler hızla modern anlamda dergâh, dernek, kültür merkezi, vakıf vb. tarzda örgütlenerek Cumhuriyet döneminde ilk kez kimliklerini kamusal alanda ifade etme imkânı bulmuşlardır. Alevî pirlerinin adı dernek

⁸ Hüseyin Yayman, "Turgut Özal Kimdir?", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 15/55 (Eylül-Aralık 2018), 176-183.

⁹ Mehmet Ertan, *Alevîliğin Politikleşme Süreci* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 34-37; Atıl Cem Çiçek-Selçuk Aydın-Hüseyin Baran, "Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 28-46.

¹⁰ Ertan, *Alevîliğin Politikleşme Süreci*, 247-268.

¹¹ Özmen, "Alevî Gençliğinin Siyasî ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi", 43.

ya da vakıfların isimlerine konmuştur. Alevîler'in dernek ya da vakıf şeklinde örgütlenmesini tetikleyen en önemli unsur Sivas Madımak olayı olmuştur.

Tüm Alevî dernek ve vakıfları kendi kimliklerini geleneksel, bâtinî, heterodoks ve kendine özgü bir inanç sistemi olduğu şeklinde tanımlamışlardır. Ancak bu dernek ve vakıflar kendi içerisinde farklı görüş ve yaşam tarzlarından dolayı ikiye ayrılmışlardır. Birincisi grupta yer alanlar Pir Sultan Abdal adı altında örgütlenmişlerdir. Pir Sultan Abdal adı altında örgütlenen dernek ve vakıfların düşüncelerine göre Alevîlik; Şamanizm, Zerdüştlük Budizm, Maniheizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyetin sentezleriyle oluşan ve mekânı Anadolu olan bağımsız bir inanç ve kültür hareketidir. Bu görüşü kabul eden dernek ve vakıflar Alevîliği, Pir Sultan Abdal'ın yaşam felsefesi ve onun insan merkezli inanç sistemi üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır. Alevîliğin kültürel yönünü daha fazla öne çıkarmışlardır. 1970'li yılların sosyalist gruplar içinde yer almış kadroları bu örgütlerin liderliğini yapmıştır. Bunlar Alevîler'in kimliklerini sendikalar, insan hakları örgütleri, halkevleri gibi daha çok devrimci sol grupların kimlikleri çevresinde tanımlamışlardır. Alevî örgütlenmesi, Alevîler'i bir araya getirme, düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü, ayrımcılıkla mücadele ve Alevîlere yönelik saldırılarla mücadele etme bunların ana gündemlerini oluşturmuştur. İkincisi Hacı Bektaş Velî adına kurulan dernek ve vakıflardır. Hacı Bektaş Velî adı altında örgütlenen dernek ve vakıflar Hacı Bektaş Velî'yi Alevî topluluklarının inanç, öğreti, eğitim, kültür ve felsefesinin piri olarak kabul etmişlerdir. Alevîliği, Hacı Bektaş Velî felsefesi ve onun insan merkezli inanç sistemi üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır. Hacı Bektaş Velî dergâhı Nevşehir iline bağlı Hacıbektaş ilçesindedir. Bu grupta yer alanlar aktif siyasetten tamamen koparak Alevîliğin inançsal yönüne vurgu yapmaya devam etmişlerdir. Bunlar için geleneksel Alevî inancını korumak ve inanç özgürlüğünün sağlanması için mücadele etmek temel amaçtır. Her iki grup da hiçbir şekilde sırtını siyasal otoriteye dayamamıştır.¹² Aralarındaki fikir ayrışmasından dolayı birinci grup ikinciye Alevîliği Ortodokslastırmakla, ikinci grup ise birinciye geleneksel Alevî inancından uzaklaşmakla eleştirmiştir. Her iki grup arasında geçişlilikler olmakla beraber, birinci grup diğer sol gruplarla güç birliği oluşturmak, kitlesel örgütlülük ve sokak eylemlerini yöntem olarak benimsemiştir. Ancak onların mücadelesi Şîa'nın imâmet mücadelesi gibi bir mezhep mücadelesi değildir. Emekçi sınıf mücadelesini dinsel şekiller altında yürütme mücadelesidir. Ehl-i Sünnet-Hanefî geleneğine bağlı yönetimi yıkarak yerine Alevî yönetimini getirmek gibi bir amaçları yoktur.¹³ İkinci grup ise kamuoyunda güç kazanmak ve siyasetle müzakere etmeye ağırlık vermiştir. Her iki grubun tercihlerini küçümsemek, anlamakta zorlanmak kanaatimizce yanlıştır. Bu iki eğilim arasında kalan pek çok ara renk de mutlaka olmuştur. Tüm bu farklılıklara rağmen, Alevîler için 2000'li yıllara cemevleri inşaatları ve resmi statü talepleri ana karakterini vermiştir. Cemevlerinin yaygınlaşması, cem ibadeti ve cenaze hizmetleri başta olmak üzere, esas ilgiyi Alevîliğin inançsal boyutuna yöneltmiştir. Makalede ele aldığımız Cem Vakfı ve Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ikinci grupta yer alan vakıflardır.

Dernek ya da vakıf adı altında organize olarak kurumsal kimliğe kavuşan Alevî topluluklarının inançsal öğretilerini kamusal alanda anlatmak ve geleceğe ışık tutmak amacıyla açtıkları "Cemevi" Alevî toplulukları için yeni bir kavram değildir. Daha önce köylerde Alevî topluluğuna mensup şahısların geniş avlulu evlerinde yapılan cem ibadeti yeni inşa edilen

¹² Ramazan Levent, "Sınıf Siyasetinden Kimlik Siyasetine Türkiye'de Alevîliğin Siyasal Değişimi", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/19 (2020), 87.

¹³ Rıza Zelyut, *Halk Şiirinde Gerçekçilik* (Ankara: Ayko Yayınları, 1982), 80-81.

cemevlerine taşınmıştır. İçinde cemlerin yapıldığı bu geniş avlulu evlerin adı geçmişte “Meydan Evi” olarak söylenmiştir.¹⁴ Alevîliğin kendi tarihsel köklerinden yararlanılarak açılan bu cemevleri doğaları gereği politik kurumlar değildir. Sağduyulu pek çok Alevî kanaat önderinin üstün gayretleriyle açılan yeni tarz cemevleri, bilimsel-teorik ve felsefî temellere dayanarak Alevî toplumuna saldıranların ideolojik karakterlerine karşı koymuştur. Geniş bir potansiyele sahip bu dernek ve vakıflar ortak karar almak ve değerler eğitimi vermek amacıyla bünyelerinde “Alevî İslâm İnanç Hizmetleri Başkanlığı” oluşturmuşlardır. Alevî İslâm İnanç Hizmetleri Başkanlığınca “Dedelik, Zakirlik, Cenaze Hizmetleri ve Oniki Hizmet” başlıkları altında hizmet içi kurslar düzenlenmektedir. Alevî inancında önemli gün ve haftaları belirten “dinî günler takvimi” hazırlanmıştır.

Cemevleri geleneksel Bektaşî dergâhlarını örnek alan bir örgütlenme modelidir. Bektaşî dergâhları inançsal, felsefî, kültürel, sosyal, ahlakî, dayanışma, paylaşım ve toplumsal temelli bir Hakk okuludur. Cemevlerinin hedef kitlesi şehirde yaşayan Alevî toplulukları olmuştur. Toplumsal hafızaya baktımız zaman Osmanlı döneminde inşa edilen ilk camilerde dervişhanelerin bulunduğunu görüyoruz. Camilerde sosyal amaçlı inşa edilen bu bölümler yolcular, yoksullar ve düşkünler için yeme içme, barınma gibi hizmetler vermeyi amaçlamıştır. Cemevlerinin ilk nüvesi diyebileceğimiz bu dervişhaneler, Babaî, Kalenderî, Vefâî, Bektaşî gibi inanç ekollerinden gelen toplulukların toplumsal yaşamında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Babaî geleneğinin ardılı olan Hacı Bektaş Velî, Abdal Musa, Geyikli Baba gibi birçok halk ve inanç önderi bu dervişhaneler yoluyla Anadolu’da halkın inancını diri tutmuşlardır. Bir “Baba” etrafında toplanan “mesiyanik” inançlara sahip Türkmen topluluklarının geldikleri coğrafyalardan getirdikleri mistik inanışları, Anadolu coğrafyasında buldukları inançla harmanlamaları “Anadolu irfanı” olarak da anılan hoşgörü merkezli bir inanç ekolü üretmiştir.¹⁵ Modern dönemde cemevi çatısı altında bir araya gelerek kendi inanç değerlerini yaşayan Alevî toplulukları, kurumsal kimlik olarak Anadolu Alevîliğinin İslâm inancının bâtinî yorumu olduğunu söyleyerek “İslâm, bizim dinimizdir.” fikrini savunmaktadırlar. Alevîlik ağırlıklı olarak Oğuz Türkmen inancıdır. Selçuklu döneminden itibaren Anadolu’ya yerleşen Türkmen gruplar genel olarak tasavvuf şemsiyesi altında toplanabilecek birçok bâtinî inanç unsurunu önce kırsalda, ardından da şehirlerde devam ettirmişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin dağılmasından sonra da dili, kültürü ve inancı ayakta tutmuşlardır. Halifeliğin Osmanlı hanedanına geçmesi, buna bağlı olarak Ehl-i Sünnet-Hanefî otoritenin devlette giderek egemen olması Anadolu’daki sosyal yapının devlet eliyle yeniden şekillendirilmesine yönelik adımları hızlandırmıştır. Dervişhaneler, zamanla camilerden uzaklaştırılmıştır. Geçmişte önemli hizmetler görmüş Yeniçeri Ocağı’nın politik şartlar gereği 1826’da kapatılmasıyla birlikte hâkim tarikatlar Mevlevîlik ve Bektaşîlik lağvedilmiştir.¹⁶

Günümüz Anadolu Alevîliğini XVI. yüzyıldaki Osmanlı ve Safevîler arasındaki nüfus ve nüfuz savaşları ve İran Şiîliği üzerinden okumak doğru değildir. Temelde Anadolu Alevîliği ve İran Şiîliği arasında Ehl-i Beyt sevgisi ve kendilerini Hz. Hüseyin soyuna bağlama dışında

¹⁴ Fevzi Rençber, “Alevî Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 79.

¹⁵ Mehmet Salih Gecit, “Hoca Ahmed Yesevî İle Şeyh Ahmed-i Hânî’nin Divân-ı Hikmet ve Mem U Zin Eserlerindeki İtikadî Esasların Mukayesesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2013), 134-149.

¹⁶ İsa Tolga Çıplak-Zeki Çevik, “Babagan Bektaşîlik ve Demokrat Parti”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/8 (Nisan 2019), 27.

ciddi bir ortaklık olduğunu söylemek güçtür. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Safevî devletinin yıkılmasıyla Anadolu Alevîler'inin İran ile olan siyasî bağları tamamen kesilmiştir.¹⁷ Ülkemizde din, mezhep ve etnik kimlik temelli önyargıların ne yazık ki hâlâ etkili olduğu ise bir gerçektir. İkisi de Türk devleti olan Osmanlı ve Safevî çekişmesinin mezhepler üzerinden devam etmesi günümüz Anadolu Alevîler'i için artık tarihte kalmıştır. Sivas Alevî-Bektaşîler'i kendilerinin "Alevî Türkmenler"den olduklarını söylüyorlar. İslâm'ı Türkçeleştiren Anadolu Alevîler'i Müslüman Türk kimliğine ve kültürüne açıkça sahip çıkmaktalar. Bu topluluklar Müslüman Türk. Alevîlik ise yüklendikleri bir gönül kimliğidir. Bu kabul Türk ulusal kimliği açısından son derece önemlidir. Kendilerini Türk toplumunun ve devletin ulusal kimliğinin öz parçası olarak tanımlamaktadırlar. İslâm dokusunun ikincil kimliği veya genel kimliğin alternatifi olarak görmemektedirler. Alevî toplumunun İslâm anlayışına uygun dinî hayatın icra edilmesine imkan sağlayan cemevlerine Türk toplumundaki Ehl-i Sünnet-Hanefî merkezli İslâm anlayışının alternatifi olmak gibi ideolojik bir misyon yüklenmemiştir. Alevîler cemevlerini bir toplanma ve ibadet etme mekânı olarak kabul etmektedirler. Alevî toplumu mensupları cemevlerinde bir araya gelerek irfanî gelenek içerisinde dinî hayatlarını devam ettirmekteler. Alevî erkânlarının sürdürüldüğü bu cemevlerinden Sivas il merkezinde iki tane açılmıştır. Bunlardan biri Cem Vakfı Sivas Şubesi Alibaba Cemevidir, diğeri Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Şivas Şubesi Cemevidir. Bütün insanlığın ortak mirası olan bu cemevleri hayırseverlerin yardımlarıyla inşa edilmiş olup kamu kaynakları kullanılmamıştır. Alevîler'in hukuk devleti kuralları çerçevesinde cemevleri üzerinden kendilerini kamusal alanda görünür kılmaları demokratik rejimin gereği doğru bir strateji olarak görünmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Anadolu'ya has Alevî topluluklarının kimliğini doğru anlamaya çalışmanın kavramsal çerçevesinin çizilmesi önem arz etmektedir. Türkiye'de yaşayan Alevîlik, Irak, İran ya da Suriye gibi İslâm coğrafyasındaki farklı Alevîliğe bakıp karşılaştırarak anlayabileceğimiz bir gelenek değildir. Kaldı ki bir inanç grubunu diğer inanç grupları ya da kimlikler üzerinden tanımlamaya çalışmak sağlıklı bir değerlendirme şekli de değildir. Alevî inanç ekolünü doğumdan ölüme kadar gündelik yaşam konularına giren fiilî duruma bakarak kendi inanç değerleri ve kavramları üzerinden anlamaya çalışmak gerektir. Tüm bâtinî inanç gruplarının formel mantık ve dil kurallarına dikkat etmek zorunda olduklarını hissetmeden kendilerini ifade ettiklerini bildiğimizden dolayı Alevîler'in de formel mantık ve dil kurallarına dikkat etmek zorunda hissetmeden kendilerini ifade ettiklerini bilmemiz gerekir. Böylece bu bakış açısıyla onların anlaşılması güç olan inançlarını yazmak imkânını bulduğumuzu söylebiliriz. Araştırmanın evreni Cem Vakfı Sivas Şubesi Alibaba Cemevi ve Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Sivas Şubesi Cemevi'dir. Çalışmamız bu cemevlerine gönül bağıyla bağlı canların sözlü geleneğe göre İslâm anlayışlarının ortaya konmasıyla sınırlıdır. Bir makalenin sınırlarını aşacağından dolayı Sivas'ın geçmiş siyasî tarihine yer vermedik. Her iki cemevini ziyaret ederek genel kanaatleri yansıttığına inandığımız tecrübe sahibi şube başkanları, dedeler ve bazı kanaat önderleriyle mülakat yaparak dikkat çeken ayrıntıları ve sahada gördüklerimizi yazmaya çalıştık. Görüşlerin doğruluğu ya da yanlışlığını çalışma dışı tuttuk. Çalışmada Sivas Alevî-Bektaşî ozanların diliyle akîdelerini neşrettiğini düşündüğümüz düvâzimamları yeri geldikçe

¹⁷ Aziz Altı, "Yedi İklim Çar Köşenin Serçeşmesi: "Hacı Bektaş Veli Tekkesi", *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020), 227.

yazmaya çalıştık. Alevî-Bektaşî şahısların ağızlarından yazdığımız bu düvâzimamların hangi ozan tarafından söylendiğı konusuna girmedik.

2. Sivas İl Merkezinde Bulunan Cemevleri ve Dinî Hizmetleri Yürüten Dedeler

Sivas il merkezinde Alevî-Bektaşî toplumunun cem ibadetini yerine getirdiğı sivil toplum örgütü olarak faaliyet gösteren iki cemevi bulunmaktadır. Bunlardan biri Alibaba mahallesinde bulunan Cem Vakfı Sivas Şubesi Alibaba Cemevi'dir. Diğeri de Seyrantepe mahallesindeki Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Sivas Şubesi Cemevi'dir.

Alibaba Cemevi'nin bağılı bulunduğu Cem Vakfı 27 Mart 1995 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Vakfın tam adı Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı'dır. Sivas il merkezinde ilk cemevi Cem Vakfı tarafından 2007'de açılmıştır. Cem Vakfı Sivas Şube Başkanlığını şu an Ünal Karataş yapmaktadır. Şubede üyelik sistemi bulunmamaktadır. Şube başkanı genel merkez tarafından atanmaktadır. Ünal Karataş daha önce bu şubenin gençlik kolları başkanlığı görevinde bulunmuştur. Ünal Karataş vakfın kuruluş amacını şöyle açıklıyor: *“Biz kendimizi İslâm'dan ayrı hissetmiyoruz. Tarihsel açıdan geleneğı yansıtan vakfımızın kuruluş amacı toplumun birlik ve beraberliğine hizmet etmektir. İslâm'ın geleneksel Alevî-Bektaşî irfanî yorumunu, inançlarını yeni nesillere taşımaktır. Dinî vecibelerini yerine getirmek isteyen tâliplere imkân sunmaktır.”*¹⁸ Şube başkanın odasındaki asılı tabloda yazan Cem Vakfının kurucu başkanı Prof. Dr. İzzettin Doğan'ın şu sözü felsefelerini özetlemektedir: *“Bizim İslâm inancımızda cebir, şiddet, kin ve nefrete yer yoktur.”*

Alevî yolunun Hz. Ali'ye yüklediğı tarihî misyon, Anadolu'da Hz. Ali'nin “imam” olarak değil “dede” geleneğinde temsil edilmesini sağlamıştır. Bu yönüyle dedelik geleneğı Şiîlik'ten tamamen farklı olup bâtinî niteliğıyle Anadolu'ya özgü apayrı bir sentezdir. Buna göre dede her şeyin hal çaresine bakan inisiyatif sahibi babacan ve aynı zamanda kutsal otoriteyi temsil eden kimsedir. Cem Vakfı Sivas Şubesinde dedelik hizmetleri Dede Abdullah Atmaca, Dede Hasan Özer ve Dede Murat Çalışkan yerine getirmektedir. Aslen Amasya merkez Afşar köyünden olan Dede Hasan Özer, Mûsây-i Sâni evlatlarından Seyyid Şah-ı Kerim Nebioğlu ocağındandır. Bu ocak Amasya merkez Afşar köyündedir. On iki imamdan imam Rızâ'ya (Ali er-Rızâ el-Horasanî) bağılıdır. Aslen Sivas merkez Tokuş köyünden olan Abdullah Atmaca ve Hafik Çaltılı köyünden olan Murat Çalışkan Tokat Almus ilçesi Hubyar köyünde bulunan Hubyar Ocağına bağılılar. Hubyar Ocağı adını kurucusu olan Hubyar Sultan Dede'den almıştır. Hubyar Ocağı imam Mûsâ Kâzım'a bağılıdır. Ocaktan kastedilen Alevî topluluklarının dinî hizmetlerini yürüten dedelerin aileleridir. Her dede ailesi bir ocağı bağılıdır. Ocakların soyu da Ehl-i Beyt imamlarından birinin soyuna dayanmaktadır. Buradaki Ehl-i Beyt imamları yol önderidir. Ocaklar bu şekilde silsilelerini Hz. Hüseyin soyu üzerinden Hz. Ali'ye ulaştırmışlardır. Bir ocağın diğeri ocaklarla rızalık ilişkisi vardır. Ocakların dinî önderlik görevi soya bağılı olup babadan oğula geçer. Dede olacak kişinin ocakzâde olması gerekir. Tâlipleri olması gerekir. Şartlarını taşıyanlara dedelik ünvanı İstanbul'da bulunan Cem Vakfı Genel Merkezi tarafından verilmektedir. Seyyid soyunun belgesi olması gerekir. Bu belge XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlı padişahları tarafından verilmiştir. Dede olmak için Seyyid soyundan geldiğini belgeleyen Hücet'i olmak gerekir. Dede olmak isteyen kişi bu yola ikrar vermesi gerekir. Yola gönül vermiş tâlibleri onu kabullenmesi gerekir. Günlük yaşantısında “Yol Önderi” olduğuna dikkat etmesi gerekir. Dinsel hiyerarşinin tepesinde dede, daha altında “sofu”,

¹⁸ Ünal Karataş, Sivas, 7.10.2021.

en altta tâlip bulunmaktadır. Alevîler arasında ocaklara karşı büyük bir saygı ve hürmet vardır. Ocakların temsil ettiği değerlere büyük bir kutsallık ve manevî güç atfedildir.

Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı 1994’de Ankara’da kurulmuştur. 1996 yılında Sivas şubesi açılmıştır. Sivas Şube Başkanlığını şu an Gülümser Yılmaz yapmaktadır. Şube başkanının verdiği bilgiye göre yüz yirmi üyeleri bulunmaktadır.¹⁹ Bunlardan yirmi üye Ehl-i Sünnet-Hanefî mezhebine mensup vatandaşlarımızdır. Bu şubenin dedelik hizmetlerini aslen Yıldızeli Kavak köyü doğumlu olan Dede Dursun Çakar yürütmektedir. Dursun Çakar İzmir Kemalpaşa ilçesine otuz km. uzaklıktaki Hamza Baba köyünde bulunan Hamza Baba ocağına bağlıdır. Hamza Baba Horasan erenlerindendir. Hamza Baba on iki imamdan imam Rızâ’ya bağlıdır. Düvâzimamları aldığımız aslen Hafik Karaçayır köyünden olan Zöhre Karaçayır Hubyar Ocağına bağlıdır. Bütün ocakların serçeşmeleri ise Hacı Bektaş Veli’dir. Ünal Karataş’ın verdiği bilgiye göre Sivas il merkezindeki Alevî-Bektaşîler ağırlıklı olarak Alibaba, Orhangazi, Gökçebostan ve Seyrantepe mahallelerinde ikamet etmekte. Yaklaşık yirmi beş-otuz bin arasında bir nüfusa sahipler. Her iki şube başkanından aldığımız bilgiye göre vakıf şube yönetiminde bulunan bütün şahıslar görevlerinden dolayı herhangi bir salma (para ya da mal) almamaktadırlar. Cemevlerinde yurttaşlara verilen tüm hizmetler ücretsizdir. Yine Alevî toplumunun dinî hizmetlerini yürüten bu dedelere geçmişte olduğu gibi hakkullah (hums) adı altında herhangi bir para ödenmemektedir. Cemevlerinde eğitim-öğretim hizmetlerine de yer verilmektedir. Talep doğrultusunda sınavlara hazırlık kursları, bağlama kursu açılmaktadır. Ayrıca cenaze hizmetlerini Alevî-Bektaşî erkânına göre yürütecek hoca yetiştirme kursu açılmaktadır. Vakıf şube başkanları ve dedelerin ortak söylemlerine göre cemevlerinin açılması Alevîler’in örgütlü bir toplum halini almasına dinamizm katmıştır. Alevî-Bektaşîler’in gelenek ve göreneklerine bağlılıklarını artırmış, cem ibadeti ve dedelik geleneğinin devam etmesine önemli katkı sağlamıştır. Özellikle Alevî-Bektaşîler’in cenaze hizmetlerini cemevlerinden almaları bir âdet haline gelmiştir.

3. Sivas Alevî-Bektaşî Topluluğunun İslâm Anlayışı ve Pratiği

Alevî ismi Hz. Ali soyunun takipçileri anlamında Arapça “Ali” kelimesinden türetilmiştir.²⁰ Alevîlik, Hz. Ali yoluna el (ikrar) verip bağlanan inanç gruplarını tanımlayan şemsiye bir kavramdır.²¹ Tarihte Kızılbaş, Kalenderî, Nusayrî, Bektaşî ve Alevî olarak bilinen inanç ekollerinin hepsi günümüzde bu üst kimlikle ifade edilmektedir.²² Makalemizin başlığı “Sözlü Geleneğe Göre Günümüz Alevî-Bektaşîliğin İslâm Anlayışı: Sivas Örneği”dir. Başlığı “Alevî-Bektaşî” olarak yazmamızın nedeni Ünal Karataş’ın özel isteğidir. Ona göre bulundukları camiada Alevî inanç ekollerinin bir bütün olarak İslâm dairesinde olduklarını vurgulamak için “Alevî-Bektaşî” ismi kullanılmalıdır. Bu görüşün Alevî kimliğinin tanımlanmasında iki yönlü faydası vardır. Birincisi Alevîliğin ocak sistemine dayalı sosyal bir yapılanma ve bu yapılanmaya uyarlanmış bir tarikat anlayışını sürdüren topluluklar olduğunun kabulüdür. İkincisi ise kapatılmadan önce Bektaşîliğin Osmanlı tarafından resmen tanınan bir tarikat olması sebebiyle tarihî bir gerçekliğinin bulunmasıdır. Geçmiş dönemde Kızılbaş

¹⁹ Gülümser Yılmaz, Sivas, 20. 10. 2021.

²⁰ Metin Bozkuş, *Sivas Alevîliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 74.

²¹ Cenksu Üçer, “Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülahazalar”, *Dinî Araştırmalar Dergisi* 12/33 (Ocak-Nisan 2009), 63.

²² Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 36-37. 3. Baskı.

dedelerinin Hacı Bektaş Velî dergâhından icazet almaları bu görüşü desteklemektedir. Tarih Kızılbaşlar/Alevîler ile Bektaşîler'i bir arada buluşturmuş ve "Alevî-Bektaşî" kullanımı günümüze kadar gelmiştir.²³ Ancak burada bazı istisnai durumları hatırlatmakta fayda vardır. Doğu Anadolu'daki Alevîler ocakzâde dedelere bağlıdır, yani Bektaşî değildirler. Yine Bektaşîler Erdebil Tekkesi'ne bağlı olmadıkları için her Bektaşî Alevî değildir. Her iki durumda da Alevîlik Bektaşîliği de içine alan daha geniş bir kavram olmaktadır.²⁴ Sivas Alevîler'i kendilerini serçeşmeleri Hacı Bektaş Velî'ye bağladıkları için çalışmamızda Ünal Karataş'ın isteği olan "Alevî-Bektaşî" tanımlamasını kullandık. Sivas Alevî-Bektaşîler'in serçeşmesi Hacı Bektaş Velî kendisini halkın eğitimine ve dertlerine çare olmaya adanmış bir hoşgörü örneğidir. Geleneksel Alevî topluluklar cemaat yapılanması bakımından dergâhlara ve ocaklara bağlıdır. Bunlar aynı zamanda farklı tasavvufî geleneklere ve farklı silsilelere sahiptirler. Ana ocak ve alt ocak sistemine bağlı olarak şekillenen ana tekke ve alt tekkeler şeklinde yapılanmıştır.²⁵ Alevî toplumundaki mevcut tekke yapılanmaları dikkate alındığında "Alevî-Bektaşî" olarak tanımlanması genel kabullere uygundur. Bu bakış şekli Alevî-Bektaşîliğin sınıfsal niteliklerden soyutlanarak dinsel bağlamların içinde açıklanmaya çalışılmasını kolaylaştırmaktadır. Alevî-Bektaşîlik; Kızılbaşlık, Bektaşîlik ve Alevîlik olarak adlandırılan toplulukları sınıf yargılarına göre parçalara ayırmadan bir arada göstermenin adıdır.²⁶

Günümüz Sivas Alevî-Bektaşîliğini ideolojik angajmanlara sıkışmadan ortak akılla anlamamızda fayda vardır. Alevî-Bektaşîlik kuramsal olarak yeni bir dinî örgütlenme değildir. Seküler nitelikteki Sivas Alevî-Bektaşî topluluğunun böyle bir iddiaları yoktur. Kendilerini şekilsel bir mezhep anlayışı ile tanımlama ihtiyacı hissetmezler. Sahip oldukları İslâm anlayışlarını merkeze oturtarak diğer anlayışları dindışı sayan bir bakış açısını kabul etmezler. Dede Abdullah Atmaca mensubu oldukları Alevî-Bektaşîliğin "gerçek İslâm" anlayışı olduğu hususunda şunları söylüyor:

"Alevî-Bektaşîlik bir yoldur. Yolun temelini Hacı Bektaş Velî'nin "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisi oluşturur. Her kapı ve her makam Kur'an'ın ayetlerine dayanır. Bu, İslâm'ın özüdür. Bu yol, "Hakk- Muhammed- Ali" yoludur. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt imamı ile devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Din, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği dindir. Hz. Ali yol önderidir. Alevî-Bektaşîliğin dini İslâm'dır. Dört kitabın dördü de haktır. Kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Muhammed (s.a.v.) son peygamberdir. Alevî-Bektaşîler Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ümmet, Hz. Ali'ye tâlip, Ehli- Beyt'e dosttur. "Allah-Muhammed-Ali" kutsallığına inananlardır. On iki imamın yolunu sürenlerdir. Kur'an-ı Kerim'in zâhirî değil bâtınî yönünü akıl süzgecinden geçirip kendi yaşantısına uygulayan ve yaşayanlardır. Alevî-Bektaşîliğin anlayışında İslâm'ın aslı doğruluk, kemalatı dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, fazileti bilgi, meyvesi sevgidir. Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin formüle ettiği gibi eline, diline, beline sahip olanlardır. Doğru söz söyleyen, kul hakkına riayet edenlerdir. Alevî-Bektaşîlik bir inanç sistemidir. Alevî-Bektaşîlik, Sünnî tarikatlara benzemez. Özünü "Kırklar Meclisi"nden alır.

²³ Altı, "Yedi İklim Çar Köşenin Serçeşmesi: "Hacı Bektaş Velî Tekkesi", 231.

²⁴ Burhan Kocadağ, "İrene Melikof'un Yeni Kitabı Hakkında Bazı Düşünceler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 9 (1999), 75-79; Üçer, "Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar", 79.

²⁵ Üçer, "Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar", 63-64.

²⁶ Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*, 37-38.

Bizde mezhep kavramı yoktur. Alevî-Bektaşîlik yaşayarak anlam kazanır. Biz imam Ca'fer-i Sâdık'ın içtihadlarına uyarız.”²⁷

Dede Abdullah Atmaca'nın bu tanımlamasıyla Sivas Alevî-Bektaşî toplumunun kimliği Hz. Ali ve Ehl-i Beyt imamlarının öğretilerini öğretmiş olduğu kabul edilen Hacı Bektaş Velî'nin mistik Alevî-Bektaşî İslâmî öğretilerini takip eden irfanî bir geleneğin halkası olarak ortaya çıkmaktadır.

Dede Abdullah Atmaca'nın yukarıdaki sözlerinde dile getirdiği “yol”un en temel özelliği bir yolun diğer yolu kendi ideolojisi doğrultusunda biçimlendirmeye kalkmamasıdır. Alevî-Bektaşîler bunu “yol bir sürekin binbir” şeklinde ifade etmişlerdir. Sürekten kasıt Alevî-Bektaşî erkânlarındaki uygulama farklılığıdır.²⁸ Alevî-Bektaşî yolu, hiçbir gerçekdışı kural tanımayan, insanlığı kardeşliğe, eşitliğe ve hakiki kurtuluşa götüren yoldur. Alevî-Bektaşî yolunun hangi sürecinde olursa olsun Alevî-Bektaşî erkânları sorgulanmaz, onun doğruluğu yanlışlığı tartışılmaz. Yargılanan, yanlış davranış ve kötü alışkanlıklardır. Alevî-Bektaşî öğretisinde, sürekin farklılığı bir zenginlik olarak kabul edilir. Yol dili ile bunun manası “Gerçeğe ve gerçeği görenlerin demine hü”dür. Zöhre Karaçayır Alevî-Bektaşî yolunu okuduğu bir düvâzimamda²⁹ (nefes) şöyle dile getiriyor:

Yol içinde yol sorarsan

Yol Muhammed Ali'nindir

Yetmiş iki dil sorarsan

Dil Muhammed Ali'nindir

Varma Yezid'in yanına

Kokusu siner tenine

Yazık değil mi canına

Can Muhammed Ali'nindir

Mü'min olanlar seçilsin

Münkir Yezid'den kaçılın

Gül bizim bahçede açılın

Gül Muhammed Ali'nindir

Varlığın yabana atan

²⁷ Abdullah Atmaca, Sivas, 14.12.2021.

²⁸ İbrahim Gül, “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân ve Sürek Farklılığı (Herne Cemevi Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 82 (Yaz 2017), 26.

²⁹ Alevî-Bektaşî geleneğinde On İki İmam kültürüne inancı dile getiren şiirlere düvâimam denir. Bk. Fatih İyiyol, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/27 (Yaz 2013), 230.

*Mürşidinden el tutan
On parmağı pınar olan
El Muhammed Ali'nindir*

*Şah Hatayî'n der her ne ağlar
Gönlümün çırağı çağlar
Güzel şaha inen nurlar
Nur Muhammed Ali'nindir³⁰*

Zöhre Karaçayır'dan dinlediğimiz aşağıdaki düvâzimam Alevî-Bektaşîler'in yol anlayışlarını daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır:

*Sorma be birader mezhebimizi
Biz mezhep bilmeyiz yolumuz vardır
Çağırma meclis-i riyâyâ bizi
Biz şerbet içmeyiz dolumuz vardır*

*Biz müftü bilmeyiz fetva bilmeyiz
Kıl ü kal bilmeyiz ifta bilmeyiz
Hakikat bahsinde hata bilmeyiz
Şah-ı Merdan gibi ulumuz vardır*

*Bizlerden bekleme zührt ü ibadet
Tutmuşuz evvelden rah-ı selamet
Tevalla olmaktır bize alamet
Sanma ki sağımız solumuz vardır*

*Ey zahit surete tapma, Hakk'ı bul
Şah-ı Velayete olmuşuz hep kul
Hakikat şehrinde geçer bize yol
Başka bir şey bilmeyiz Ali'miz vardır*

Nesimî, esrarı faş etme sakın

³⁰ Zöhre Karaçayır, Sivas, 24.10.2021.

Ne bilsin ham ervah likasın Hakk'ın

Hakk'ı bilmeyene Hakk olmaz yakın

Bizim Hakk katında elimiz vardır

Bu düâzimamlardaki özgün düşünce, Alevî-Bektaşîliğe dinin Sünnî-mezhepçi yorumuyla yaklaşılmasının kabul edilemez olduğudur. Dede Dursun Çakar'ın verdiği bilgiye göre Sivas Alevî-Bektaşîler'in herhangi bir mezhebe aidiyetleri yoktur.³¹ Alevî-Bektaşî fikhî gelişmediğı için ibadetlerin yapılış biçimlerinde Sünnî ya da Şîî fikhının tercih edilmesi tamamen bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Alevî-Bektaşîler'de yol vardır. Yoldan kastedilen İslâm fikhî mezhepleri tarafından kural ve kaideleri saptanan ibadetlerin yapılış biçimleri olmayıp Alevî-Bektaşî inanç ve kültürüne uygun bir yaşam biçimidir.

Dede Abdullah Atmaca Sivas Alevî-Bektaşîler'inin İslâm'ın en önemli şiarı olan kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid ve salavât-ı şerifeye iman ettiklerini söylüyor. Dede Abdullah Atmaca'nın verdiği bilgiye göre İslâm'ın en önemli şiarı olan kelime-i şehâdeti şöyle ikrar ediyorlar: “*Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resulühu*” (Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şahitlik ederim ki Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve peygamberidir).”

Alevî-Bektaşîyim diyen bir kişinin kelime-i şehâdeti kesinlikle ikrar etmesi gerekir. Cem Vakfı Sivas şubesinin cem ibadeti yapılan salonun duvarında kocaman harflerle “*Medet Allah Ya Muhammed Ya Ali*” yazılıdır. Bu, “Hak- Muhammed- Ali” yoludur. Bâtinî manası bir inanç esası olarak Hz. Ali'nin velâyetine inanmaktır.

Dede Hasan Özer'in verdiği bilgiye göre Hz. Ali'nin velâyetine inanan Alevî-Bektaşîler kelime-i tevhidi şöyle ikrar ediyorlar:

“*Lâ ilahe illallah Muhammedün Resulullah Aliyyün Veliyullah Ehl-i Beyt'i keremullah mürşidü kamilullah.*” (Allah'tan başka ilâh yoktur, Hz. Muhammed (s.a.v.) Allahü Teâlâ'nın peygamberidir, Hz. Ali Hz. Peygamber'in (s.a.v.) velisidir (yani risâlet sırrının sahibi Hz. Ali'dir) Allah'ın lütuf ve ihsanı Ehl-i Beyt'in üzerinedir mürşid-i kâmil (pir) Ehl-i Beyt'in şahidi ve varisleridir).³²

Dede Hasan Özer sözlerine şöyle devam ediyor:

“*Alevî-Bektaşî erkânında ikrar sözdür, bağlılıktır. Pire verilen ikrar, silsile yoluyla Yüce Allah'a verilmiş ikrardır. Buna “el ele el-Hakk'a” denir. Kelime-i tevhidi bu şekilde okuyan her mü'min Hz. Ali'nin velâyetine tanıklık eder. Biz Alevî-Bektaşîler günlük hayatımızda kelime-i şehadetten çok kelime-i tevhidi kullanıyoruz.*”

Sivas Alevî-Bektaşîler'inin her hafta yaptıkları ve on iki hizmetin icra edildiğı öğreti ceminde çok sık tekrarlanan salavât-ı şerife şöyle okunuyor: “*Allahümme salli alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âl-i seyyidina Muhammed ve evladı Ehl-i Beyt*” (Allah'ım, Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt evladına salat-u selam eyle).”

Zöhre Karaçayır'dan yazdığımız düvâzimam tevhidi şöyledir:

Bugün bize pir geldi

³¹ Dursun Çakar, Sivas, 20.10.2021.

³² Hasan Özer, Sivas, 14.10.2021.

Gülleri teze geldi
Önü sıra Kamber'i
Aliyye'l-Murtaza geldi

Eyvallah şahım eyvallah
Hak lâ ilahe illallah
Eyvallah pirim eyvallah
Adı güzeldir güzel şah

Ali bizim şahımız
Kâbe kiblegahımız
Miraçtaki Muhammed
O bizim padişahımız

Padişahım Yaradan
Okur akdan karadan
Ben pirden ayrılmam
Bin yıl geçse aradan

Eyvallah şahım eyvallah
Hak lâ ilahe ilallah
Eyvallah pirim eyvallah
Adı güzeldir, güzel şah

Arayu uzattılar
Yarama duz bastılar
Fazlı'dan bir gül geldi
Bedestanda sattılar

Satarlar bedestanda
Ses gelir gülistanda
Muhammed'in hatemi

Bergüzardır aslanda

Bergüzarım aslanım

Sevdasını çekerim

Ben pirden ayrılalı

Gözyaşımı dökerim

Kul Himmet üstadımız

Onda yoktur yâdımız

Şah-ı Merdan aşkına

Hak vere muradımız

Eyvallah şahım eyvallah

Hak lâ ilahe illallah

Eyvallah pirim eyvallah adı güzeldir güzel şah

Sen Ali 'sin güzel şah

Şahım eyvallah eyvallah

Allah Allah

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra müslümanlar arasındaki en önemli tartışma risâlet görevinin kim tarafından yürütüleceğı noktasında olmuştur.³³ Şîa, Hız. Muhammed'in (s.a.v.) risâlet görevinin nasla Hız. Ali'ye verildiğini iddia etmiştir.³⁴ Müfessir Âlûsî (ö. 1270/1854), Şîa'nın bu iddiasına delil gösterdiği; “*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçilik görevini yerine getirmemiş olursun.*”³⁵ ayetinin tefsirinde Gadîr-i Hum olayını zikretmiştir. Âlûsî, İbn Abbas'tan (ö. 68/688) şu sözleri rivayet etmiştir:

“*Bu ayet, Hız. Ali hakkında nazil oldu. Allahü Teâlâ, Hız. Peygamber'e (s.a.v.) amcası oğlu Hız. Ali'nin velâyetini insanlara ilan etmesini emretti. Hız. Peygamber (s.a.v.), insanların “amcasının oğlunu başımıza geçirdi” deyip kendisini kınamalarından oldukça korku. Bunun üzerine Allah, bu ayeti indirdi. Hız. Peygamber'de (s.a.v.) Gadîr-i Hum'da Hız. Ali'nin velâyetini ilan etti. Onun elini tutup kaldırarak şöyle dedi: “Ben kimin koruyucusu isem, Hız. Ali'de onun*

³³ Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-muşallîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1411/1990), 2/6.

³⁴ Şihâbüddîn Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Ruhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Kerîm ve's-seb'î'l-meşânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2008), 6/189.

³⁵ el-Mâide 5/67.

koruyucusudur. Allah'ım, onu koruyucu kabul edip dost olana dost ol, ona düşmanlık yapana da düşman ol.”³⁶

Şîa'nın iddiasına göre, “Bugün, sizin için dininizi kemale erdirdim, sizin üzerinize olan nimetlerimi tamamladım. Size din olarak İslâm'ı seçtim.”³⁷ ayeti Gadîr-i Hum'daki kalabalık dağılmadan inmiştir. İslâm dini bu ayetle yani, Hz. Ali'nin velâyetinin ilanıyla tamamlanmıştır.³⁸

Şîa'daki Hz. Ali'nin imâmeti inancı Alevî-Bektaşî düşüncesinde farklılaşarak ılımlı bir politik zeminde kabul görmüştür. Dede Dursun Çakar konuyla ilgili şöyle söylüyor:

“Sivas Alevî-Bektaşîler'i, Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ali'yi mü'minlerin önderi olarak atadığını kabul ederler. Alevî-Bektaşî inancında Hz. Ali, “Şah-ı Velâyet”dir. Hz. Ali'den sonra gelen Ehl-i Beyt imamları velâyet makamının rehberleridir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra velâyet makamını temsil eder. Alevî-Bektaşî toplumu Hz. Ali ve Ehl-i Beyt imamlarının yolundan gitmektedir.”

Şîî inanç dünyasında halife Hz. Ali tarihsel bir şahsiyet olarak düşünülmemiştir. Hatalardan arınmış ve her daim doğruyu gösteren bir pusula gibi insanüstü bir varlık olarak konumlandırılıp tartışılmaz kılınmaya çalışılmıştır. Kendilerini Hz. Ali yanında konumlandıran Alevîler, onun adına isnat edilen fikirlerin Osmanlı'da resmi bir kabul görmemesi ve Sünnî mezheplere karşı bir devlet imtiyazı bulunmamasına istemeyerek de olsa rıza göstererek Şîa'nın yolunu takip etmekten uzaklaşmışlardır. Anadolu coğrafyasında yaşayan Alevîler kendilerine rejimin taleplerini kısmen karşılayacak yeni bir Hz. Ali yorumu geliştirmişlerdir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte dünyanın ve ülkemiz koşullarının değiştiğini kabul edip çoğulcu ve demokratik değerlerle uyumlu bir Hz. Ali yorumuna evrilmişlerdir. Alevî-Bektaşî dindarlık bilincinde artık Hz. Ali bâtinî bir anlayışla; yoksulu, güçsüzü, ezilmişî koruyan doğru ve bilge bir kişi olup bu nitelikleri nedeniyle de ulaşılmazlığın sembolüdür. Zöhre Karaçayır'dan aldığımız düvâzimam şöyledir:

Kudred kandilinde parlayıp duran

Muhammed Ali'nin nurudur vallah

Zuhredip küffarın askerin kıran

Elinde zülfikar Ali'dir billâh

Elinde zülfikar altında düldül

Önünde kamberi dilleri bülbül

Hazret-i Fâtıma cennette bir gül

³⁶ Âlûsî, *Ruğu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerîm ve's-seb'î'l-meânî*. Ayrıca bk. Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'alâ's-Şaîhîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002), 3/118. (No. 4576-4577).

³⁷ el-Mâide 5/3.

³⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'alâ's-Şaîhîhayn*, 3/118. (No. 4576-4577); Şihâbüddîn Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Muhtaşar et-Tuhfetü'l-İsnâ 'aşariyye*, nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb (Kâhire: el-Mektebetü't-Selefiyye, 1415/1994), 161.

Ona sırrım dedi Hak Habibullah

Zuhur etti imam Hasan, Hüseyin

Onların nurundan ziyalandı din

Kırklara karıştı Zeynelâbidin

Tutarız yasını haspetenlillah

Ta ezelden böyle buyurdu

Hâricîler bu dergâhtan sürüldü

Kün deyince yedi kat yer kuruldu

Bir huruften bina tuttu arşullah

Muhammed Bâkır'dan Ca'fer-i Sâdık

Şahım Mûsâ Kâzım hem Rızâ dedik

Tarikat âbıyla cismimiz yuduk

Hakk buyurdu mü'minin kalbi Beytullah

Tâkî, Nâkî imamların civanı

Hasan el-Askerî cismimin canı

Elinde hücceti Sahip zamanı

Vakit tamam oldu gönder ya Allah

Viranî'yem niyazım var üstaza

Elinde zülfıkar hem ehl-i gaza

Bin bir dondan baş gösterdi Murtaza

Mürşit bildik dedik Allah eyvallah

Sivas Alevî-Bektaşîler'in bağılı olduğı Hacı Bektaş Velî erkânında güzel ahlak ve sevgi vardır. Ayırıştırma, şiddet, yok etme yoktur. Kişi hangi dine hangi inanca mensup olursa olsun önemli olan insan olmasıdır. Anadolu'da Hz. Ali'nin çok sevilmesi halkın değer verdiği niteliklerin somutlaştığı bir şahsiyet olarak kavranmasındandır. Hz. Ali artık dinî-siyasî değil toplumsal bir varlıktır. Özellikle Arap-İran çevrelerde görülen aşırı Şiî grupların Anadolu'da taban bulamaması Hz. Ali'nin dinî-siyasî değil toplumsal bir varlık olarak algılanmasının sonucudur. Dile getirilen Safavî ya da İran şahları değildir. Burada anlatılan şah, halkın gücünün dile getirilmesinden, somutlaştırılmasından başka bir şey değildir. Öte yandan, şah sıfatı yalnız İran yöneticilerine özgü değildir. Alevî-Bektaşî çevrelerin şah olarak kabul ettiği

Şah-ı Merdan'dır, yani Hz. Ali'dir.³⁹ Bu açıdan baktığımızda şah sözü ile anlatılmak istenen şeyin yiğitlik, kurtuluş ve benzeri özelemler olduğu ortaya çıkar. Toplumsal yapı içinde, kendisinden daha üst düzeyde bulunan ve topluluğun lideri olan kişiye şah diye hitap etmesi geleneksel kültürün bir parçasıdır. Aslen Sivas Divriği Güneş köyünden olan Veli Özdemir şöyle diyor: “Günümüz Alevî-Bektaşîliği ile İran Şiîliği arasında hiç bir alaka yoktur. Sivas Alevî-Bektaşîleri demokrasiye, laikliğe inanan bir topluluktur.”⁴⁰

Dede Dursun Çakar'dan aktardığımız konuyla ilgili düvâzimam şöyledir:

Ey mü'minler bizlerde kil ü kal olmaz

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Tarikat ehline mezhep sorulmaz

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Eğnimize kırmızılar giyeriz

Halimizce her manadan duyarız

İmam Ca'fer erkânına uyarız

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Her kimin ki çerağını Hakk yakar

Mü'min olanları katara çeker

Aslımız On İki İmama çıkar

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Biz tüccar değiliz alıp satmayız

Erkan gözetiriz yoldan sapmayız

Gönlümüz ganidir kibir tutmayız

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Muhammed Ali'dir kırkların başı

Uralım Yezid'e laneti taşı

Hünkâr Hacı Bektaş Velî'dir eşi

Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

³⁹ Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar* (İstanbul: Demos Yayınları, 2011), 56.

⁴⁰ Veli Özdemir, Sivas, 10.11.2021.

*Baharda açılır gonca gülümüz
Ol dergâha doğru gider yolumuz
On İki İmam ismin okur dilimiz
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz*

*Şah Hatayi'm eydür Muhammed Ali
Onlardan öğrendik erkânı yolu
Ali Muhammed'dir Muhammed Ali
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz*

Sivas Alevî-Bektaşî inancında on iki imam kültü önemli bir yer tutmaktadır. Alevî-Bektaşî yolunda Hz. Hüseyin soyu kabul görmüştür. Bütün Anadolu Alevî toplulukları Ehl-i Beyt'in on iki imamına büyük hürmet gösterirler. Bu, Alevî topluluklarının ayrıştıran değil, tersine birleştiren ve güzelleştiren özelliğidir. Alevî-Bektaşî inancında on iki imam bütünsel bir kült olarak biçimlenmiştir. Sivas Cem Vakfı'ndaki cem ibadetinin yapıldığı salonda Hz. Ali ve Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin büyük boy portreleri ve on iki imamın temsili resimleri asılıdır. Tamamen Ehl-i Beyt sevgisi üzerine oluşturulan bu kültün Anadolu'da siyasetle bir bağlantısı yoktur. Zöhre Karaçayır'ın söylediği Alevî-Bektaşî yolunda içinde on iki imam ismini barındıran düvâzimam şöyledir:

*Bismillahirrahmanirrahim
Dinlen şimdi ey sofular
Ezel imamımız kim idi?
Birinci imam Ali
İkincisi imam Hasan
Üçüncüsü imam Hüseyin
Dördüncüsü imam Zeynalâbidin
Beşincisi İmam Bâkır
Altıncısı imam Ca'fer-i Sâdık
Yedincisi imam Mûsâ Kâzım
Sekizincisi Rızâ-yı Hân
Dokuzuncusu Muhammed Takî
Onuncu Ali en-Nakî
Onbirinci Hasan el-Askerî
Onikinci Mehdî sahibü'z-zaman
Derviş Ali'm bak işine
Böylece girsin düşüne*

İki cihan güneşine

Var din ile iman idi

Zöhre Karaçayır'dan aldığımız bir başka düvâzimam şöyledir:

Muhammed Mustafa hem Murtaza'yı

Hatice, Fâtıma hayrî'n-nisayı

Şah Hasan, Hüseyin, Zeynel Aba'yı

Bakır, Ca'fer, Kâzım, Mûsâ Rıza'yı

Tâkî, Nâkî, Askerî, Mehdî livayı

Ondört masumeyi pir-i sefayı

Sevip bunları eyle hem ilticayı

Dilersen Hürremi derde devayı

Sivas Alevî-Bektaşîler'i mensuplarına kadın-erkek ayrımı yapmadan genel bir ifadeyle “can” adını vermekteler. Bu bir mistik deyimdir. Kastedilen İslâm mitolojisinde bir inanca kaynaklık etmesidir. Alevî-Bektaşî inanç dünyasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) miraç hadisesi öyle içselleştirilmiştir ki bu tarihi olay yaşar hale gelmiş, yaşatır hale getirmiştir. İçinde mitolojinin en tepesindeki kişi olan Hz. Ali'nin de olduğu kadın ve erkeklerden oluşan “Kırklar Meclisi” manevî âlemde cem ve semah yaparlar. Bâtınî bir yorumla semah dönen ve cem bağlayan her Alevî-Bektaşî can bu manevî halkaya dâhil olarak kardeş olur. Tüm varlığı Hakk'ta toplanan kadın ve erkeğin senlik benlik duygusu ortadan kalkar. Artık Hakk'tan gayrı birşey yoktur. Cem halkasındaki her bir can Hz. Ali'ye verilen hakikat bilgisinin çok küçük bir damlasından nasiplenir. Alevî-Bektaşî geleneğinde bir zikir toplantısı olan cemlere bâtinî bir yorumla ibadet denmesi bu anlamla ilgilidir. Zöhre Karaçayır'dan dinlediğimiz şu güzelleme (ilâhi) bu manada çok kıymetlidir:

Gel gardaş yola gidelim

Adı güzel Ali'ylen

Aclar doyar susuzlar kanar

Leblebinin balıylan.

Ünal Karataş her Perşembe akşamı (geleneğe göre Cuma gecesi deniyor) saat 19.00'da cemevinde “öğreti cemi” düzenlediklerini söylüyor. Ceme temiz gelme koşulu aranır. Ceme katılan canlar abdest alarak gelirler. Alevî-Bektaşîliği öğrenmek isteyen tâlipleri eğitmek için yapılan öğreti cemi yol ehli Dede Abdullah Atmaca, Dede Hasan Özer ve Dede Murat Çalışkan tarafından yürütülmektedir. Cem ibadetinde on iki hizmetten biri olan zâkirlik görevini aslen Yıldızeli Yusifoğlu köyü doğumlu Durmuş Çınar yerine getirmektedir. Cem ibadetinde zâkir bağlama (saz) çalıp ilahiler okur, deyiş ve nefes söyler. Dedelerin, canlardan önce cemevinde hazır bulunması genel kuraldır. Öğreti cemi kadın-erkek bir arada herkesin birbirini can olarak gördüğü, nefsi duyguların kapı ardında bırakıldığı bir manevî anlayışla yapılır. Dede Abdullah Atmaca öğreti cemini herkesin izleyebileceğini ancak diğer cemlere Alevî-Bektaşî yolundan

olmayanların katılmalarının mümkün olmadığını söylüyor. Biz de müsade alarak öğreti ceminin duygu yüklü mistik bir ortamda gerçekleştirildiğine çok kez şahit olduk. Kadın canların başörtülü olduklarını gördük. Ünal Karataş cem ibadetinde kadın-erkek birlikteliğine Hacı Bektaş Velî'nin şu sözünü örnek veriyor:

Erkek, diğı sorulmaz muhabbetin dilinde

Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde

Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok

Noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde

Cem ibadetine katılan canlar evlerinden “lokma” (yiyecek) getirirler. Sivas Alevî-Bektaşîler'inde evden lokma getirme çok eski bir gelenektir. Bundan amaç kendi helal kazancından aldığı yiyecekleri canlara dağıtarak sevap kazanmak, bolluk berekete erişmektir. Getirilen lokmalar da bir ayırım olmaz. Cem ibadeti esnasında dedeler tarafından dualanan tüm lokmalar cem bitiminden sonra katılımcılara dağıtılır. Alevî-Bektaşî inancına göre dualanmış lokma yemek şifadır.

Sivas Alevî-Bektaşîler'i istek üzerine köylerde “Birlik Cem”i yapıyorlar. Bu cemler daha çok gençlere Alevî-Bektaşî erkânını öğretmek için yapılır. Ünal Karataş bunu şöyle açıklıyor:

“Bu özel durumlarda icra edilen bir cem ibadetidir. Köyler büyük şehirlere göçler dolayısıyla boşaldı. Kırsal kesimlerden göç etmiş insanlar doğdukları yerlerin özlemini çekerek bazen köylerine geliyorlar. Bir araya geldiklerinde ise cem yapmak istiyorlar. Çevre Alevî-Bektaşî köylerde yaşayanları da davet ediyorlar. Uzun süredir birbirini görmeyen canlar dede önderliğinde “Birlik Cem”i yapıyorlar. “Birlik Cemi”ne Alevî-Bektaşî yediden yetmişe herkes katılabilir.”

Alevî-Bektaşî erkânındaki cemlerden bir diğeri de “Görgü Cem”idir. Ünal Karataş bu cemle ilgili şu bilgileri veriyor:

“Bu sadece Alevî-Bektaşî bir köyün kendi mensupları içinde yaptıkları özel bir ibadettir. Bu ceme yalnızca evli olanlar katılabilir. Dedeler tarafından yaptırılan bu ceme görgüden geçmek isteyen köyün bütün canları ya da tâlipleri katılabilir. Bu cemin periyodik bir düzeni yoktur, ihtiyaca göre yapılır. Bu cemde sorgu-sual makamı vardır. Razılık ve rızalık kavramları üzerinde durulur. O sene içinde hakkı geçen, küsen darılan olmuşsa hakları noktasında birbirlerinden istekte bulunurlar. Dedeler “sitem kesme” adını verilen bir usulle taraftarları barıştırmaya çalışır. Sitem kesmede verilen süre içinde kesilen sitemin yerine getirilip getirilmediğine bakılır. Sitemini yerine getirmeyen “düşkün” ilan edilir. Düşkün ilan edilen kimsenin çayı içilmez, sofrasına oturulmaz, düğününe cenazesine gidilmez. Toplumdan dışlanır. Sitem kesildiğinde verilen sözler yerine getirilirse iki taraf birbirine razılık verir. Bu razılık dede tarafından verilir. Bu sistem sayesinde kırsaldan kente göçler başlamadan önce Alevî-Bektaşî nüfusunun yoğun olduğu köylerde suç işleme oranı hemen hemen hiç yoktu. Davaları yoktu. Mahkemelik olma durumları yoktu. Bu durum günümüzde de devam ettirilmektedir.”

Alevî-Bektaşî erkânında önem arzeden cemlerden bir diğeri de “Musâhiplik Cemi”dir. Musâhiplik, gerçek anlamda kan bağıını aşan bir kardeşliktir. Hayatta sadece bir kişi ile yapılır. Musâhip olabilmenin önemli şartı rızalıktır. Razılığı olan evli çiftler arasında musâhiplik yapılır.

Eşlerin de benimsemesi, anlaşması şarttır. Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret ederken kendisine musâhip olarak Hz. Ali'yi seçmiştir. Musâhiplikte Ensâr-Muhâcir kardeşliği örnek alınır. Musâhipler birbirlerinin geçimi dâhil her olumlu veya olumsuz gidişatından sorumludurlar. Musâhiplikte en az bir yıl deneme süresi vardır. Musâhip olmaya karar veren kişiler dedelerine bu kararlarını sunmaları gerekir. Dede onlara gereken şartları bir kez daha hatırlatıp olur cevabını aldıktan sonra ikrar törenini gerçekleştirir. Ceme musâhip adayları eşleriyle birlikte katılırlar. Musâhiplik cemi için bir araya gelmiş canlar önünde ikrar verip musâhip olurlar. Musâhip olanların yedi göbek çocukları birbirleriyle evlenemezler. Şayet bu yasağı çiğneyen bir aile bireyi olursa dede tarafından düşkün ilan edilir, toplum tarafından dışlanır. Musâhiplik ceminden önce kurban hazırlığı yapılır. Kesilen kurbanlar lokma olarak cem sonrası bütün canlara ikram edilir.

Cem ibadetlerinde Kur'an-ı Kerim'den İhlâs suresi ve Fâtiha suresinin Türkçe meali okunmaktadır. Cem ibadeti tamamen Türkçe olarak yerine getirilmektedir. İhlâs suresinin meali şöyle okunmaktadır: *“Bismişah Allah Allah. Söyle ki gündüz gece Allah tek, Allah yüce, Allah doğmaz doğurmaz, kimse O'na denk olamaz.”* Fâtiha suresinin meali ise şöyle okunmaktadır: *“Bismişah Allah Allah. Hamd erenler sahibi Yüce Allah içindir. Allah ki acıyandır, sevendir, günü gelince O'dur hesap soracak, tek sana tapan senden medet umanlarız biz, sapıtmışlar yoluna düşmekten kuru bizi, doğru yoldan ayırma bizi, Allah rabbimiz.”*

Sivas Alevî-Bektaşîler'inin ibadetler hususundaki en belirgin özellikleri sessizce, huşu ve dinginlik içinde yerine getiriyor olmalarıdır. Günlük yaşamda Alevî-Bektaşî herhangi birinin ibadetini yerine getiriyor olması, o kişiye toplumda üstünlük sağlamadığı gibi, yerine getirmeyen kişi bakımından da bir eksiklik söz konusu değildir. Alevî-Bektaşîlik ibadetleri yok saymaz. Kişi sadece vicdanına ve Alevî-Bektaşî yoluna karşı sorumludur. Bir eksiklik varsa bu durum sadece dede divanında, yani görüm anında belirlenir. İbadetleri yerine getirme hususunda hiçbir şekilde zorlayıcı olunmaz. Dede Abdullah Atmaca bu durumu şöyle ifade ediyor: *“Biz Kur'an-ı Kerim'in emirlerini söyleriz ama bu hususta kimseyi zorlamayız.”*

Ünal Karataş Sivas Alevî-Bektaşîler'in İslâmiyet öncesine dayanan ve Hz. İbrahim geleneği ile süren Muharrem orucunu tuttuklarını söylüyor. *“Ey iman edenler! Allah'a karşı saygı ve sorumluluk duygusu kazanasınız diye, oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de sayılı günlerde farz kılındı.”*⁴¹ Sivas Alevî-Bektaşîler'e göre bu ayette bahsedilen oruç, İslâmiyet'ten önce tutulan Hanif orucudur. Sivas Alevî-Bektaşîler'i tüm peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tuttuğu bu Muharrem orucunu tutuyorlar. Alevî-Bektaşî yolundan olup da Ramazan orucunu tutanlar da vardır. Sivas Alevî-Bektaşîler'de *“Şafak vaktine yemin olsun, On geceye.”*⁴² ayetine göre Muharrem ayında on gün oruç tutulur. Ünal Karataş Alevî-Bektaşîler'in Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden dolayı onbirinci gün mâtem orucu tuttuklarını söylüyor. On ikinci gün de imam Zeynelâbidin'in Kerbela'dan kurtuluşu için oruç tutuluyor. İmam Zeynelâbidin'in Hz. Hüseyin'in soyunu devam ettiren tek erkek evlat olmasından dolayı Allah'a şükür için bu oruç tutulur. On ikinci orucun bitiminde veya sonrasında imam Zeynelâbidin'in Kerbela katliamından kurtuluşu için şükür kurbanları kesilir ve şükür aşuresi dağıtılır. Aşure on iki değişik malzemeden yapılır. Oruç tutulan on iki gün boyunca mâtem cemi yapılır. Sivas Alevî-Bektaşî erkânında sahur olmadığı için saat gece yarısını geçince oruca niyet edilir ve vücut mühürlenir. Kurbanları maddi imkânları müsait olanlar keser. Bazıları da birleşerek

⁴¹ el-Bakara 2/183.

⁴² el-Fecr 89/1-2.

kurban keserler. Kurbanlar pişirilerek toplu halde yenir ve dağıtılır. Buna lokma denir. Lokma dağıtımda kişinin mezhebine ya da meşrebine bakılmaz. İsteyen herkese lokma verilir. Dede Hasan Özer'in verdiği bilgiye göre, Muharrem orucunun tutulduğu günlerde Kerbela şehitlerine hürmeten mümkün mertebe su içilmez, et yenmez, sünnet, düğün, nişan törenleri yapılmaz.

Sivas Alevî-Bektaşî yolunda Hızır orucu tutulur. Ünal Karataş'ın verdiği bilgiye göre, Hızır orucunun her Şubat ayının 13-14-15. günlerinde tutulması genel kabul görmüştür. Şubat ayının ikinci haftasında son günü Perşembe gününe denk gelecek şekilde isteyen tüm canlar üç gün Hızır orucu tutarlar. Oruç tutulan günlerde Hızır cemi yapılır. Kef suresinin 60-82. ayetlerinde Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında geçen diyaloglarda Hz. Hızır'ın ledünnî ilim (gayb ilmi) sahibi olduğundan bahsedilmiştir. Rivayete göre, Hz. Ali'nin çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'dan İnsan suresi 6-8. ayetlerine atfen üç gün nezir orucu tutmalarını istemiştir. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma bu orucu tutmuşlardır. Oruç tuttıkları üç gün boyunca her akşam kapılarına bir gün yetim bir kişi, bir gün köle bir kişi, bir gün fakir bir kişi gelmiştir. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma oruç açma vakti lokmalarını kapılarına gelen bu kişilere vermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara gelen kişilerin Hz. Hızır olduğunu, evlerine bolluk bereket sağlık getirdiğini müjdelemiştir, yani Hz. Ali ailesi kutsanmıştır. Artık bu ev ocak olmuştur. Hızır orucunun Hakk yolunda kabul olması, bolluk ve berekete vesile olması için son gün kurban kesilir. Hızır cemi yapıldıktan sonra gelen canlara tıglanan kurban ikram edilir.

Ünal Karataş'ın verdiği bilgiye göre, Sivas Alevî-Bektaşîler'de kurban inancı yoğun bir şekilde yer bulur. Buna kurban tıglama törenleri denir. Kurban, bayram kurbanı ve adak kurbanı olarak ikiye ayrılır. Kurban bayramının ilk günü sabah ışımasıyla "Kurban Cemi" yapılır. Ceme katılanlar birbirleriyle bayramlaşırlar. Küskünler, dargınlar barıştırılır. Cem bitiminde kurbanlar kesilir. Kesilen kurbanlar kurban bayramının son günü cem ibadetinde dedeler tarafından dualanır. Alevî-Bektaşî geleneğinde kurban eti asla çiğ dağıtılmaz, hep birlikte aynı kazanda pişirilerek yenir. Adak kurbanı, gerçekleşen veya gerçekleşmesi istenen bir dilek için kesilen kurbandır. Yapılan bir cem esnasında gelen bütün canlara lokma olarak sunulur. Adak kurbanları genelde Alevî-Bektaşî dergâhlarında kesilir. Sivas Alevî-Bektaşîler'in zaman zaman gittikleri dergâhlar şunlardır: Nevşehir Hacı Bektaş Velî Dergâhı, Antalya Elmalı'da bulunan Abdal Musa Dergâhı, Hubyar Sultan Dergâhı ve Banaz'da bulunan Pîr Sultan Abdal Dergâhıdır. Zöhre Karaçayır'dan aldığımız kurban tekbiri şöyledir:

Akıl ermez yaradanın sırrına

Muhammed Ali'ye indi bu kurban

Kurban olan kudretin nuruna

Hasan Hüseyin'e indi bu kurban

Ol imam Zeynel'in destinde indim

Muhammed Bâkır'ın dostunda indim

Ca'fer-i Sâdık'ın postunda indim

Mûsâ Kâzım, Rızâ'ya indi bu kurban

*Muhammed Tâkî'nin nurunda idim
Aliyyü'n-Nâkî'nin sırrında idim
Hasanü'l-Askerî'nin darında idim
Muhammed Mehdî'ye indi bu kurban*

*Asl-ı şah-ı merdan, gürûh-u naci
Gerçeğe bağıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban tâlibin borcu
Pir-i tarikata indi bu kurban*

*Tarikattan hakikata erenler
Cennet-i âlâ'ya hülle sereler
Muhammed Ali'nin yüzün göreler
Erenler aşkına indi bu kurban*

*Şah Hatayî'm edep bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mü'min müslümana indi bu kurban*

Sivas Alevî-Bektaşî yolunda yapılan kusur ve günahların affı için tövbe-i istiğfar gülbengi okunmaktadır. Zöhre Karataş'ın okuduğı gülbeng şöyledir:

*Hatalar etmişiz noksandır işimiz
Tövbe günahlarımıza estağfurullah
Muhammed Ali'ye bağıdır başımız
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Hasan Hüseyin balkıyan nur ise
İmam Zeynel nur için de nur ise
Özümüzde kibir benlik var ise
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Muhammed Bâkır'ın izinden çıkma
Yükün Ca'fer'den tut gayriye bakma
Hatıra dokunup gönüller yıkma
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Mûsâ Kâzım'a daim niyazım
İmam Rıza'ya bağlıdır özüm
Eksiklik noksanlık hep kusur bizim
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Muhammed Tâkî ile varalım şaha
Ali Nâkî emeklerimizi vermeye zaya
Ettiğimiz kem işlere bed huya
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Hasan Askerî'nin gülleri bite
Mehdî gönlümüzün gamını ata
Ettiğimiz yalan gova gıybet
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

*Şah Hatayî'm eder Bağdat Basra
Kaldık zamaneye böyle asra
Yâ Ali cömertsin kalma kusurumuza
Tövbe günahlarımıza estağfurullah*

Ünal Karataş'ın verdiği bilgiye cemevleri tüm cenaze hizmetlerini verecek şekilde inşa edilmiştir. Musalla taşı, gasilhane, morg ve yemekhane mevcuttur. Sivas Alevî-Bektaşî toplumunun cenazelerinin tamamı cemevlerinden kaldırılmaktadır. Sivas Alevî-Bektaşî toplumuna has bir mezarlık yoktur. Görüştüğümüz tüm Sivas Alevî-Bektaşî kanaat önderlerine göre buna gerek yoktur. Bütün cenazeler Sivas Yukarı Tekke Mezarlığına gömülmektedir. Günümüzde cenaze hizmetlerinin tamamına “Hakk’a Yürüme Erkânı” (öze dönüş) adı verilmektedir. Dedeler ya da Alevî-Bektaşî erkânına göre eğitim almış hocalar tarafından Hakk’a Yürüme Erkânı yürütülmektedir. Talep olması durumunda dedesi ya da cenaze hocası olmayan çevre ilçe ve köylere de cenaze hizmetleri verilmektedir. Cenaze gasılhanede yıkanır, iki sefer abdest aldırılır. Birincisi ön abdest, ikincisi cenaze yıkandıktan sonra son abdesttir. Sonra cenaze kefenlenir. İsteğe bağlı olarak cenaze kişinin ikâmet ettiği eve götürülerek helallik

alınır. Ankebut suresi 57. ayeti, Bakara suresi 156. ayeti ve Fecr 27-28. ayetleri cenaze sahibinin isteğine bağlı olarak Arapçası veya Türkçe meali okunur. “Haktan gelen Hakk’a yürüyen ... hakkınızı helal ediyor musunuz?” diye üç kere sorulur. Sonra dede veya hoca gülbeng okur. Cemaatle birlikte Fâtiha okunur. Cenaze sahiplerinin istekleri üzerine Hakk’a Yürüme Erkânının tamamı Türkçe yapılabilir. Cenaze namazının Türkçe okunarak kılınması durumunda Arapça “Allahü Ekber” yerine Türkçe “Allah Yücedir” şeklinde başlangıç tekbiri alınır. Namaz abdesti Ehl-i Sünnet-Hanefî geleneğinde olduğu gibi aynı şekilde alınır. Cenaze namazı dört tekbirle kılınmaktadır. Cenaze namazının niyeti şöyle alınır: “*Allah için namaza Peygamber ve Ehl-i Beyt için salavâta meyt için duaya durduk divana dört tekbir ile uydum Kur’an’a, Ehl-i Beyt’e ve On İki İmama.*” Namaz bitiminde “*Allah’ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun*” diyerek önce sağa sonra sola selam verilir. Fâtiha suresi Türkçe okunur. Helallik alınır. Defin esnasında cenazenin yönü Kibleye bakar. Baş tarafı Batı’ya bakacak şekilde sağ kolun üstüne yatırılır. Kefenin düğümleri çözülür, düğümler kefenin üzerinde kalır. Tahtalar dizilir, üzerine toprak atılır. Bu süre zarfında Yasin suresi, İhlâs suresi, Felak suresi, Nas suresi, Bakara suresi 255. ayeti (Ayete’l-Kürsi) ve Bakara suresi 285-286. ayetleri (Amenerrasulü) isteğe bağlı olarak Arapça veya Türkçe ya da Arapça-Türkçe mealleri ile birlikte okunur. Toprak atımı bittikten sonra dede veya hoca Talkın duasını okur. Cemaat mezarın başından ayrılır. Cemevine gelinir. Kur’an - isteğe bağlı Türkçe meâlî - okunur. Dede veya hoca destur verdikten sonra cenaze sahipleri tarafından verilen lokma yenir. Sofra duası yapılır. Cenaze sahiplerine başsağlığı diledikten sonra tören sona erer.

Dede Abdullah Atmaca’nın verdiği bilgiye göre, dışarıdan bir kişi Alevî-Bektaşî yoluna katılabilir. Alevî-Bektaşî olmaya karar veren bir kişi hür iradesiyle doğrudan cemevine gidip dedeye başvurmalıdır. Herhangi bir kişinin; “ben Alevî-Bektaşîyim” dediği andan itibaren Alevî-Bektaşîliğe adım atmış olur ama bu ikrar verip bağlanma, deryayı fethetmek için deryanın kıyısına varmak gibidir. Daha kat edecek çok menzil ve irşad makamları vardır. Dolayısıyla cemevine salt yola girmek için değil, edep-erkân içre olmak, o maneviyatı yaşamak ve insan-ı kâmil olmak için gidilir. Cemevine gitmeden önce yola girmek isteyen kişi özüne ikrar vermesi, yani kendi vicdanına söz vermesi gerekir. Dışarıdan Alevî-Bektaşî olmak isteyen kişi uygun görüldüğü takdirde, “ikrar verme cemi” ile yola alınır. Bu kişi ikrarını cem erkânında Seyyid-i Sadat (dede) huzurunda tekrarlar. Buna “yol tâlipliği” denir.

Ünal Karataş’ın verdiği bilgiye göre, Sivas Alevî-Bektaşî toplumunda çocuklara genellikle bu yolun ulu şahsiyetlerinin adları konur. Köyden şehirlere göçlerle birlikte post-modern kültürün etkisiyle aileler sosyal medyada meşhur olan şahsiyetlerin isimlerini koymaya başlamışlardır. Post-modernler kültür bu geleneksel bağı bir parça koparmıştır. Çocuklara en çok konulan geleneksel isimler, Ali, Hasan, Hüseyin, Fadime, Fatma, Sakine, Zeynep, Ümmü Gülsüm’dür.

Ünal Karataş’ın verdiği bilgiye göre, Sivas Alevî-Bektaşî toplumunda geleneksel akrabalık ilişkilerinden farklı olarak sınırları belirlenmiş kurallar çerçevesinde kirvelik geleneği vardır. Alevî-Bektaşî geleneğinde sünnet olurken çocuğu kucağında tutan kişiye kirve denir. Alevî-Bektaşî geleneğinde kirvelığe büyük önem atfedilir. Alevî-Bektaşîler için kirvelığın geleneksel olarak oldukça güçlü sorumlulukları ve yaptırımı olan uygulamaları vardır. Kirve kardeşten üstün tutulur. Kirveler asla küs olamazlar. Kirvelik bağlı bulunulan ocağı veya cemevini temsil eden dede tarafından usullerine uygun olarak yapılan bir törenler ve verilen ikrar sonucunda hayata geçirilir. Kirve olanlar ahiret kardeşi sayıldığından yedi göbek çocukları

birbirleriyle evlenemezler. Artık onlar kardeş-bacı olmuşlardır. Bu durumun istisnası yoktur. Bu süre zarfında yasaklanmış bir evlilik yapan aile bireyleri olursa hemen dede tarafından düşkün ilan edilir. Alevî-Bektaşî toplumu tarafından bunun bir sonucu olarak dışlanır.

Sivas Alevî-Bektaşî yaşam felsefesinde Hakk meydanında cem olan kadın önemli bir yer tutmaktadır. Nefsini eğiten yol ehli eşler arasında hiçbir ayırım yoktur. Cinsiyetçi yaklaşımlar kabul edilmez. Dede Dursun Çakar şöyle diyor: “*Cem meydanında kadın erkeğin birlikte cem olup semah dönmeleri Alevî-Bektaşî felsefesinin kadın kimliğine verdiği değeri gösterir.*” Gülümser Yılmaz Hacı Bektaş Veli’den şu anekdotu aktarıyor; “*Hünkâr Hacı Bektaş Veli’ye hanımını kastederek soruyorlar; “Bu senin neyin?” Hacı Bektaş Veli; “eşitim” diye cevap veriyor.*” Gülümser Yılmaz bir kadın olarak kendisini şöyle tanımlıyor: “*Atatürk ilke ve inkılâplarına, vatana ve milletine bağlı bir Cumhuriyet kadınıyım.*” Alevî-Bektaşîler kız çocuklarının okutulmasını ve kadınların çalışma hayatının içinde olmasını savunuyorlar. Alevî-Bektaşîliğe mensup birey ile Sünnîliğe mensup birey arasında yapılan evlilik aileler tarafından sağduyuyla karşılanıyor. Bu tip evliliklerde aileler yuva kuracak gençlere destek oluyorlar. Alevî-Bektaşî toplumunda normal koşullarda boşanma yoktur. Mecburi bir durum yoksa boşanmaya sıcak bakılmaz. Boşanan kişi düşkün ilan edilerek dışlanır. Tek eşliliğin geçerli olduğu Alevî-Bektaşî toplumunda evli iken ikinci bir eş edinen kişi düşkün ilan edilir, toplum içinde baskı görür ve kendisiyle her türlü insanî ve ticarî ilişkiler kesilir.

Dede Hasan Özer’in verdiği bilgiye göre, Sivas Alevî-Bektaşîler’de resmi nikâhın yanında Alevî-Bektaşî erkânına uygun “nikâh ikrarı” (dede nikâhı) gelenek olarak devam etmektedir. Nikâh ikrarı cemevinde yapılmaktadır. Eğer bu mümkün değilse, o vakit uygun görülen bir ev ya da mekânda nikâh ikrarı alınır. Evlenmeye karar veren gelin ve damat, aileleri ve dostları hep birlikte cemevinde toplanırlar. Nikâh ikrarını alacak dede evlenecek çiftlerin, ailelerin ve şahitlerin ikrarını alır. Evlilik hakkında yol ve erkâna uygun bilgiler verir. Dede, “*Allah’ın emri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kavli, imam Ca’fer-i Sâdık hazretlerinin içtihadı ve burada bulunan canların şahitliği üzerine evlenmeyi kabul ediyor musun*” diye önce geline sonra damada üç kez sorar. Gelin ve damattan üç kez evet manasında “*Allah eyvallah*” cevabı alındıktan sonra anne babaların razılığı alınır. Sonra da orada bulunun tüm canların şahitliği alınır. Herkesin rızalığı alındıktan sonra dede gelin ve damata “*Allah sizleri birbirinize mübarek etsin*” der. Türkçe olarak şu ayeti okur: “*Şüphesiz ki sana ikrar verenler Allah’a ikrar vermiş olurlar. Allah’ın hükmü, onların ikrar için uzanan ellerinin üzerindedir. Kim ikrarını bozarsa ancak kendi zararına bozmuş olur. Kim de Allah’a verdiği ikrarının üzerinde durursa Allah ona büyük mükâfat verir.*”⁴³ Onların evliliklerini ilan ederek şu gülbengi okur:

Bismişah Allah Allah

Vakitler hayrola

Şerler defola

Geldikçe hayırlısı gele

Şah huzur ola

Hakk Muhammed Ali

Bekçimiz

⁴³ el-Fetih 48/10.

Gözcümüz ola

Yüce Allah

Bu mutlu günümüzü

Hakk dergâhında kabul eyleye

Dem-i Pir

Keremi evliya

Gerçeğe hû!

Dede Abdullah Atmaca'nın verdiği bilgiye göre, Sivas Alevî-Bektaşîler'i kendilerini İslâmiyet içerisinde imam Ca'fer-i Sâdık içtihadına dayalı bir mezhep taraftarı olarak kabul ederler. Ancak bu kabul sadece söz de kalmış, pratiğe dönüşmemiştir. Mezheplerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra ortaya çıktığı gerçeğine dayanarak mezhep kavramını ön plana çıkarmazlar. Mezhepçi yaklaşımları reddederler. Dede Hasan Özer, *“Dinlerinde ayrılığa düşüp fırkalara ayrılanlardan olmayın.”*⁴⁴ ayetine atıf yaparak şöyle diyor: *“Fırkalaşma bozgunculuktur. Mezhep ayrılıkları insanları böler. Bizim yolumuzda mezhepçilik bulunmaz. Bizim yolumuz Alevî-Bektaşî yoludur. Yolumuzda uyulması gereken erkânlar vardır. Bunlar dedelik kurumu, musâhiplik kurumu, düşkünlük kurumu, kurbanlar vb. gibidir. ”* Ancak bunun politik bir perde arkası vardır. İslâm toplumlarında istisnasız siyasetin egemen kodu olan mezhepçi anlayış Alevî-Bektaşî yolunda kabul görmemiştir. Bunun tarihi sebebi Alevî-Bektaşîler'in Osmanlı'da takibata uğratılmaları ve dinî bağlamda ötekileştirilmeleridir. Alevî-Bektaşîler Cumhuriyet döneminde kendilerine sığınılacak siyasal bir liman elde etmek için demokrasiye, laikliğe inanan bir topluluk haline dönüşmüşlerdir.

Cemevleri, bugün ülkemizde Alevî-Bektaşîler'in en yaygın modern dinî örgütlenme modelidir. Ancak cemevlerinin bütün Alevî-Bektaşî topluluklarını temsil ettiğini söylemek doğru olmaz. Alevî-Bektaşîlere toplumsal statü kazandıran cemevleri kamuoyunda karşılık bulmuştur. Sivas halkı cemevlerini benimsemiş, sevgi ile bakmaktadır. Sevginin adı demokrasidir. Ülkemizde bugün için Alevî-Bektaşîler'e ait bir siyasal parti yoktur. Sivas Alevî-Bektaşîler politik duruş olarak laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti devleti yanında yer almaktadırlar. Ünal Karataş politik çizgileri hakkında şunları söylüyor:

“Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne, ilke ve inkılâplarına sadık ve bağlıyız. Anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilemez olduğunu söylüyoruz. İnançların siyasete alet edilmesine karşıyız. Laiklik ilkesini benimsiyoruz. Temel insan hakları bağlamında din ve vicdan özgürlüğünü savunuyoruz. Her türlü mezhepçilik dayatmalarına karşıyız. Cemevleri siyaset üstü kurumlardır. Toplumla dayanışmanın yanında gönülleri birleştirmek bizim en önemli önceliğimizdir. Kurumsal olarak herhangi bir partiyi desteklemiyoruz. Vakıfta parti sözcüğü geçmez. Bütün siyasal partilere eşit mesafede bulunuyoruz.”

Alevî-Bektaşîlerin devletten birtakım talepleri olduğu açık kaynaklarda her vesileyle dile getirilmektedir. Alevî-Bektaşîlerin en güçlü talebi cemevlerinin ibadethane olarak tanınması yönündedir. Bu, iktidardan muhalefete birçok kesimin canlı bir şekilde tartıştığı konudur. Alevî-

⁴⁴ er-Rûm 30/32.

Bektaşîlere göre normatif düzlemde cemevleri caminin alternatifi değildir. İnanç sistemleri meşruiyetlerini devletten almazlar. Özellikle modern demokratik devletlerin burada taraf davranması inancın doğasına aykırıdır. Devlet daha çok dünyevî sahayı düzenlemekle iştigal etmek için inşa edilmiştir. Ne var ki dünyevî meselelerin bir ayağı da manevîyata uzanabilmektedir. Cemevleri maddi bir mekân düzenlemesidir ama orada icra edilenler manevî dünyanın huzuruna yöneliktir. Devleti idare edenlerin hiçbir topluluğun manevî dünyasına karışmaması demokrasinin gereğidir. Tüm inanç gruplarının da devleti nemalanacak, kendi inancına arka çıkacak, başka inançları baskılayacak bir mekanizma olarak görmekten vazgeçmelidir. Her inanca saygıyla yaklaşılmalıdır. Devlet, inancını, mesleğini icra edenlerden görev ötesinde bir beklentiyle hareket etmemeli; inanç grupları da devletten başka bir beklentiye girmemelidir. İnsanlığın asli yurdu olan vicdanı ayırışmadan değil birleşmeden yana ilerlemelidir. Din ve vicdan özgürlüğü için başkaca da çıkış kapısı yoktur. Ünal Karataş Alevî-Bektaşîler'in sorunlarının çözümünde şöyle diyor:

“Anayasa temelinde temel insan hak ve özgürlükleri kapsamında eşit yurttaşlık haklarından faydalanmak istiyoruz. Cemevlerinin hukuki statüsü hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının kazanılmış hak olarak kabul edilmesini, anayasal güvence altına alınmasını, kanunlaştırılmasını ve yürürlüğe konmasını talep etmekteyiz. Genel bütçeden cemevlerine ödenek ayrılmasını, bu kurumlarda görev yapanların kamu görevlisi sayılmasını, elektrik, doğalgaz vb. giderlerin genel bütçeden karşılanmasını talep ediyoruz.”

SONUÇ

Türkiye’de 1970’li yıllarda başlayan sanayileşme ve kentleşme politikaları sosyal yaşamı ve siyaseti derinden etkilemiştir. Başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere göç başlamıştır. Kırsal kesimde yaşayan Alevîler de bundan paylarına düşeni almışlardır. Şehirleşme ile birlikte köy yaşamında iken kendi evlerinde yaptıkları cemi yapamaz hale gelmişlerdir. Bulundukları şehirlerde küçük gruplar halinde imkân buldukları mekânlarda cemlerini yapmaya çalışmışlardır. Bunun bir çözüm olmadığını görünce elbirliğiyle dernek ya da vakıf kurup cemevi inşa etmişlerdir. Cemevleri kent koşullarında Alevîlerin birbirlerini buldukları, cemettikleri, on iki hizmeti gördükleri hem bir ibadethane hem de bir kültür merkezi özelliği taşımaktadır. Cemevleri, demokrasinin gereği, sivil toplum örgütlenmesidir. Cemevleri Alevî-Bektaşî ayrışmasını değil, birliğini sağlamaktadır. Cemevleri bünyesinde örgütlenen Alevî-Bektaşîler, kent yaşamından olumsuz etkilenen hemşehrilik, diyalog, cenaze hizmetleri gibi ihtiyaçlarını cemevlerinden karşılamaya başlamışlardır. Cemevleri bugün Alevî-Bektaşîler’in bir araya geldikleri, örgütlendikleri ve kendilerini ifade ettikleri bir mekân olmuştur. Cemevleri cem ibadeti, Hızır Lokması, aşure, kurban hizmetleri ve çeşitli etkinliklerle birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmektedir. Tüm bu faaliyetlerini devletten para almadan gerçekleştirmektedirler. Son yıllarda cemevlerinin sayısı artmıştır. Böylelikle Alevî-Bektaşîler birbirinden farklı tarihsellik ve inançsal özgünlükler barındıran kadim İslâm anlayışlarını günümüze taşımayı başarmışlardır. Sivas il merkezinde de iki tane cemevi inşa edilmiştir. Çalışmada Sivas Alevî-Bektaşîler’in kendilerine has İslâm anlayışlarını ve inançlarının nasıl şekil aldığını sözlü geleneğe göre çeşitli boyutlarıyla cemevleri üzerinden ifade etmeye çalıştık.

Sivas Alevî-Bektaşîler’i geleneksel çizgiyi sürdürerek Alevî-Bektaşî yolundan yürümektedirler. Alevî-Bektaşî yolu, Hünkâr Hacı Bektaş Velî’nin ilkelerini tespit ettiği Hakka’a giden yoldur. Yol dili ile bunun ifadesi şöyledir: “*Destur-u Pir... Bismişah Allah Allah...*” Hakk’ın varlığı daim kılınması için cem ibadetinin içine yerleştirilmiştir. Alevî-

Bektaşîler'in dinî, kültürel, sosyal, tarihî ve siyasal birikimi geleceğe cemle aktarılmaktadır. Geleneği muhafaza etmek isteyen Alevî-Bektaşîlik toplumsal yapısı ve örgütlenmesiyle hiyerarşiden mümkün olabildiğince uzak olmayı hedeflemiştir. Alevî-Bektaşîliğin çekirdek örgütü olan ocaklar arasında merkezilik yoktur. Hiçbir ocak, hiyerarşik olarak diğer ocaklardan üstün değildir. Ocak sistemi Alevî-Bektaşî topluluklarını tek bir halka halinde birbirine bağlayan toplumsal mekanizmadır. Bu mekanizma yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik değil, kesişerek yan yana, dairesel ve eşitlikçi bir yapıdadır. Bütün ocakların Hz. Hüseyin soyu üzerinden Hz. Ali'ye ulaşan silsileleri vardır. Hiyerarşik yapılanma dede, tâlip şeklinde kurgulanmıştır.

Umarım okuyucu Sivas Alevî-Bektaşî toplumunun dinî kimliği hakkında sağlıklı bir karar verebilme imkânına kavuşmuştur. Çalışmamızda Sivas Alevî-Bektaşîler'in gelenekçi ve teolojik bakımdan kendilerini İslâm dininin bir parçası, hatta Alevî-Bektaşî yolunu gerçek İslâm kabul eden bir topluluk olduğu sonucuna ulaştık. Anlattıklarımızın yaşanmakta olan dinî tecrübelerin organize olmamış bireysel görüşler olduğunu unutmamak gerekir. Dindarlık bilinci hakkındaki söylemlerin doğru olup olmadığı meselesi bu çalışmanın konusu dışındadır.

KAYNAKLAR

- Altı, Aziz. “Yedi İklim Çar Köşenin Serçeşmesi: “Hacı Bektaş Veli Tekkesi”. *Uluslararası Hacı Bektaş Velî ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd Şükrî. *Muhtaşar et-Tuhfetü'l-İsnâ 'aşariyye*. nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb. Kâhire: el-Mektebetü't-Selefiyye, 1415/1994.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd Şükrî. *Ruğu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Kerîm ve's-seb'î'l-meşânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2008.
- Aydemir, Sefa Salih. “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 3/5 (Temmuz 2014), 43-51.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.
- Ceylan, Yılmaz. “Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (Nisan 2015), 210-226.
- Çıplak, İsa Tolga-Çevik, Zeki. “Babagan Bektaşîlik ve Demokrat Parti”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/8 (Nisan 2019), 24-39.
- Çiçek, Atıl Cem-Aydın, Selçuk-Baran, Hüseyin. “Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 26/2 (2017), 27-52.
- Ertan, Mehmet. *Aleviliğin Politikleşme Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmail. *Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-muşallîn*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye,

1411/1990.

Fedayi, Cemal. “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16/57 (Temmuz-Aralık 2019), 123-150.

Gecit, Mehmet Salih. “Hoca Ahmed Yesevî İle Şeyh Ahmed-i Hânî’nin Divân-ı Hikmet ve Mem U Zin Eserlerindeki İtikadî Esasların Mukayesesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2013), 123-156.

Gül, İbrahim. “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân ve Sürek Farklılığı (Herne Cemevi Örneğı)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 82 (Yaz 2017), 25-41.

Hâkim en-Nisâbü’rî, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ‘alâ’s-Şaḥihayn*. 2. Baskı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422/2002.

İyiyol, Fatih. “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dûvâzlar-Dûvâzimamlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/27 (Yaz 2013), 228-250.

Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik*. 3. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Kırkpınar, Dilek. *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Kocadağ, Burhan. “İrene Melikoff’un Yeni Kitabı Hakkında Bazı Düşünceler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 9 (1999), 75-79.

Koç, Yıldırım. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

Levent, Ramazan. “Sınıf Siyasetinden Kimlik Siyasetine Türkiye’de Alevîliğin Siyasal Değişimi”. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/19 (Mayıs 2020), 79-103.

Melikoff, Irene. *Uyur İdik Uyardılar*. 3. Baskı. İstanbul: Demos Yayınları, 2011.

Özmen, Fazilet Ahu. “Alevî Gençliğinin Siyasî ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi”. *Alternatif Politika Dergisi* 3/1 (Mayıs 2011), 31-54.

Rençber, Fevzi. “Alevî Geleneğinde “Cem Evinin” Tarihsel Kökeni”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 73-86.

Üçer, Cenksu. “Alevîlik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 12/33 (Ocak-Nisan 2009), 63-88.

Yayman, Hüseyin. “Turgut Özal Kimdir?”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 15/55 (Eylül-

Aralık 2018), 173-184.

Yücel, İdris. “Demokrat Parti Dönemi Türk Basını Üzerine İngiliz ve Fransız Gözlemleri”.

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi 14/1 (Mart 2017), 206-233.

Zelyut, Rıza. *Halk Şiirinde Gerçekçilik*. Ankara: Ayko Yayınları, 1982.

Kaynak Kişiler ve Teşekkür

Çalışmamda yardımcı olan aşağıda isimleri yazılı şahıslara çok teşekkür ederim.

Abdullah Atmaca

Ali Akyıldız

Durmuş Çınar

Dursun Çakar

Gülümser Yılmaz

Hasan Karabulut

Hasan Özer

Murat Çalışkan

Ünal Karataş

Veli Özdemir

Zöhre Karaçayır